

Издаје

**Милешевски културни клуб
„СВЕТИ САВА”
Пријепоље**

e-mail: zomalesic@nadlanu.com
www.savindan.org.rs
тел: 033/713-280

Излази сваког Савиндана

**Председник Главног
одбора Клуба
Зоран Малешић**

РЕДАКЦИЈА:

Милева Малешић,
главна и одговорна уредница,
Милован Митровић,
Љубомир Шуљагић,
Мирјана Тешевић,
Зоран Шапоњић

ФОТОГРАФИЈЕ:

Зоран Павловић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:

Веселин Нишавић

НАСЛОВНА СТРАНА:

Урош Нишавић, ђакон

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК:

Милутин Марјановић

ШТАМПА:

Графичар, Ужице
Ратарска 86
тел: 031/515-500

Ж. рачун Клуба 180-5121210009326-72

У ОВОМ БРОЈУ

Давор Џалто
ЖИВОТ ПО ЕВАНЂЕЉУ

Зоран Шапоњић
СРПСКА СВЕТА ГОРА ЖАЛИ ПАТРИЈАРХА

● **Актуелно**

Дарко Танасковић
ИСЛАМ И РАТ

Писмо Удружења РАС
НАС СРБА КАО ДА НЕМА

Ненад Кеџмановић
ОФАНЗИВА ТУРСКЕ ДИПЛОМАТИЈЕ НА БАЛКАН

● **Културно наслеђе и истраживања**

Драгиша Милосављевић
ЛИМСКА СВЕТА ГОРА

Петар Влаховић
НАРОДНИ ЖИВОТ У СРБИЈИ У XIII И XIV ВЕКУ

Зорица Златић-Ивковић
ЦРКВИНЕ НА ОБАЛАМА ЗЛАТАРСКОГ ЈЕЗЕРА

Саво Дерикоњић
ХУМКЕ И ГОМИЛЕ НА ГОЛЕШКОМ БРДУ

● **Људи и догађаји**

Миле Вуловић
ИСТИНА О СМРТИ ИГУМАНА НЕСТОРА ТРКУЉЕ

Милан Цмиљановић
ТВ ФОРУМ УВЕК ИМА КВОРУМ

Драгутин Масловарић
ЗАДАТА РЕЧ НАЈВЕЋЕ БОГАТСТВО

● **Промоције и прикази**

Драгутин Масловарић
ИЗБИЦЕ ОД ДАВНИНА

Мирко Иконић
КРОЗ НЕКАДАЊУ ТРОМЕЂУ

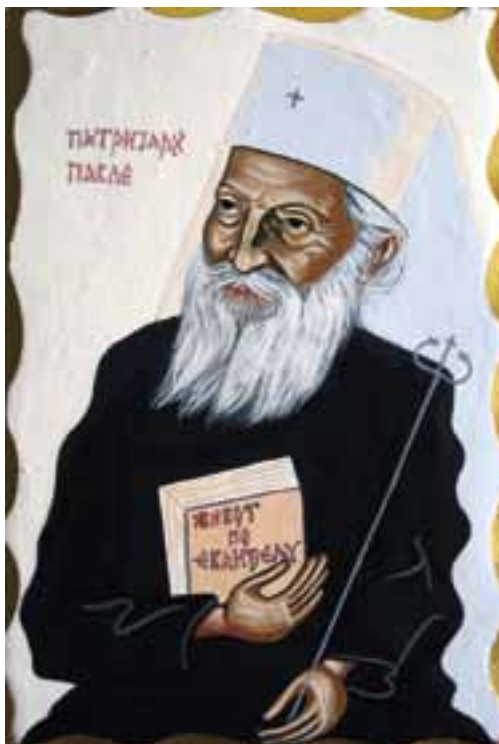
Фарук Диздаревић
ЋАМИЛ, ИЗБЛИЗА

Драгољуб Гагричић
БЕЛЕГ ПРОТИВ ЗАБОРАВА

ЖИВОТ ПО ЕВАНЂЕЉУ

Патријарх гради један *живот по Еванђељу*, како гласи назив једне његове књиге. Бесмислу времена и друштва он супротставља смисао вере. Грабежљивости и криминалу он супротставља смиреност и поштење. Насиљу и мржњи – љубав, лажима – Истину, раскалшности – скромност. Све то патријарх чини не речима него својим животом, најчешће далеко од очију света. Протеравши гордост из свог срца, патријарх га је населио љубављу која све прихвата, свему се радује, за коју све живи. Одрекавши се света, патријарх живи за свет. Скроман је али и захтеван – најпре према себи. Иако помаже – сиромашнима, болеснима, прогнанима – ипак је његово највеће дело управо његова личност и њен живот. У томе се састоји сва оригиналност и виталност Његове Светости. Он не глуми, не носи маске, не говори речи које није проживео, не воли публицитет, искрено схвата своје епископско и патријаршијско призивање као онога ко треба да је последњи и да свима служи. Животом по Еванђељу, али не декларативно него истински, он постаје савременији у својим схватањима и делању од околине у којој живи, како оне црквене тако и друштвене. Не губи непосредност, али ни достојанство свог позива. А патријарх зна да тај позив није пре свега позив свештеника већ позив да се буде човек и хришћанин. Патријарх никад не заборавља да је само једноставан монах. Ту је његова величина. Сјај епископске одежде, част патријарха, политички значај, јавни углед, финансије којима црква све више овладава, скупа кола и велелепна здања његове браће епископа, све то и више од тога не дотиче и не узнемирава срце овог монаха. Он је умро за себе, тако да се и на њему остварују речи његовог имењака апостола: "не живим више ја него Христос живи у мени". У томе је његова светост.

Тиме живот његове личности постаје слободан. Он престаје да робује обреду, церемонији, званичности, политици, материјалном... Тако постаје могуће да самога патријарха, првог међу епископима, Његову Светост..., сусретнете на улици или у градском превозу, стојећи или седећи са обичним људима. Тако постаје могуће да патријарху приђете, узмете благослов, поразговарате... Јер он нема обезбеђење (какав је

Давор Џалто, Патријарх Павле, 2006.

то пастир Цркве коме је то међу његовом паством потребно!), често ни пратњу. Он је у стању да никада никог не осуђује, да без речи прима увреду, да чини све за добро појединца, заједнице, друштва. Тако постаје могуће да чини све оно што је нормално и природно и једноставно, а што је све тако ретко, далеко, извештачено и непостојеће у времену и свету у коме живи.

Патријархов дан почиње литургијом коју је свакога дана, од раног јутра служио док је год за то имао снаге. Он и народ који дође. Литургије које патријарх и народ око њега служе, не одвијају се по инерцији, шематски. Оне су слободне, живе, свако је у њима живи део Цркве. "Амин" сваког члана цркве постаје неопходни услов постојања и спасења читавог света. И управо за сав тај свет, за све нације, расе, културе, узрасте, за све меридијане и паралеле, за све људе, животиње и биљке, за земљу, воду и ваздух, за сваку твар и сваку честицу свемира, за све то приноси патријарх Павле жртву, за све то узноси молитве и молбе Богу свакога дана. А са њиме и цела Црква. А после службе разговара, саветује, тумачи, шали се... Не разуме злобу, завист, мржњу. Али добро разуме свет око себе.

На њему је увек једноставна монашка риза. Иде пешке, или градским

превозом. Када путује даље или услед болести користи и службени аутомобил.

Живот овога човека представља својеврсно чудо у свету, времену и на месту на коме се одвија. А то чудо је остварено слободним и креативним деловањем и животом патријарха. Свакоме ко је имао прилике да уживо сретне патријарха Павла, да са њим разговара или служи литургију, што је била привилегија и аутора овог чланка, јасна је природност и животност тог живота. Девизијацијама савременог друштва, како српског тако и глобалног, он је супротставио истину Еванђеља коју је јављао не функцијом или проповедничким фразама, или речима или делима, већ својим животом. Оно што је добро у савременом друштву он је благосиљао, разумевао, без обзира колико то било ново и модерно. Поздрављао је истраживања, стваралаштво, нове технологије... и са својих деведесет година. Све уколико води добру и Истину. Тако је, несвесно, и његов живот постао путоказ

ка Истини. Његов живот је постао аутентично уметничко дело које сву своју снагу, оригиналност и слободу дугује Истини. Његов живот постаје подстицај за даље стваралаштво, за даљи уметнички рад на људској личности свакога од нас. Он указује да је највеће наше (уметничко) дело сама наша личност коју треба образовати. Његов живот указује на то да свака личност треба да нађе сопствени пут и да је тај стваралачки пут сваког од нас могућ и у најнеповољнијим условима: "Све може бити против нас, може бити да много тога не можемо да бирамо, али то да ли ћемо бити људи зависи само од нас". А он је свакако човек чији сâм живот више него било који други конкретни рад представља изузетну и једну од најзначајнијих појава савремене историје. Остварење тог живота представља једно од најзначајнијих уметничких домета, при чему је личност у потпуности кадра да слободно делује и чини човека онаквим какав треба да буде – чини човека јасним огледалом и иконом Бога. То је, краће речено, један "живот по Еванђељу".

гр Давор Џалто

(Извод из *текста Уметности као остварење личности, Савиндан број 17*)

СРПСКА СВЕТА ГОРА ЖАЛИ ПАТРИЈАРХА

Овчар Бања. Звоне звона Благовештења. Већ трећи дан заредом, на сваки пун сат. На тугу. Јекну низ српску Свету гору, помешају се са звоњавом која стиже одозго, од манастира Свете Тројице, па даље са звонима Преображења и Никоља, све до манастира Ваведене, доле према Чачку, на самом крају клисуре... Жали српска Света гора српског патријарха.

У Благовештењу, испред манастирске цркве, барјак на пола копља. Са старе јабуке у сред порте, испод које је Његова светост често знао лети да поседи, опало лишће. Изнад манастира, пушта стаза којом је патријарх са неком светом књигом под руком, или бројаницом међу прстима умео да прође, горе до пропланка, где је налазио мира себи...

Манастир Благовештење

Зора у српској Светој гори. Тишина у порти манастира Благовештење. Само повремено из зидина манастирске цркве, кроз врата, наслуте се напољу речи молитве за покојног патријарха, које часне сестре, отац Георгије, игуман манастира, непрекидно читају, понављају...

Унутра, у цркви, гори свећа. Задрхти глас оца Георгија док понавља – Господи помилуј, Господи помилуј... Стари игуман, док чита молитву, стоји готово на месту на коме је и искушеник Гојко Стојчевић, потоњи српски патријарх, стајао, далеке 1946. године, уочи Благовести, оног дана када се замонашио... Од тада, сваког лета, док су га ноге држале, и снага служила, монах Павле, па владика Павле, па патријарх српски Павле, враћао се у Благовештење...

- Ти дани били су празник и за манастир и за све нас, за верујући народ... А он је волео да прича са народом, да застане са сваким у манастирској порти, да приупита како се живи, како се народ бори – присећа се патријархових дана у Благовештењу отац Георгије.

Дао Бог тако, путеви њих двојице, патријарха и убогог монаха често су се укрштали. Још од 1951. године, у манастиру Рача крај Дрине, где је Гоергије био млади искушеник, а јеромонах Павле учитељ, предавач...

- Бога ми је био строг... Знао је и да нас казни, остави без ручка... Поменио сам му то, децембра прошле године, кад сам га посетио на ВМА, само се насмејао, ништа ми није рекао – прича Георгије.

Необично пријатељство двојице божијих људи продужило се на скоро шест деценија.

- Избије одоздо, из Овчар Бање, иде пешице, узбрдо... Кад одлази, или иде у Чачак, знао је да на аутобуској станици, стрпљиво, са осталим народом чека аутобус за Београд... Долазио је лети, обично иза Петровдана, понесе са собом гомилу неких докумената, а онда по ваздан или чита та документа, па нешто записује, бележи, или неку књигу, углавном, никад докон није био. Ама, баш никад... Кад ништа не чита, или не пише, знао је да узме мајсторски алат, па зађе по манастиру, од врата до врата, поправља браве, фасунге, мења шарке, ама, све је знао да ради – прича отац Георгије.

За непуних шест деценија колико је познавао Његову светост, патријарх се, наставља Георгије, није променио ама баш ни мало...

Ракија

- Једном, седимо за ручком, дошли игумани Тројички и Преображењски, и донели по литар ракије. Питам на почетку ручка Његову светост могу ли да наспем свима по једну чашицу. Он ме погледа, вели, знаш ли ти да можеш да будеш кажњен за само помињање алкохола... Знаш, велим му ја, али, ово је од грођа, два пута прошло кроз лулу, мученица права... Сложи се да му наспем али само мало... Наспем му мало, а мени прелијем чашицу, па је искапим... Он ме погледа, вели – немој ти мени да се пробекријаш... Кад нисам до сад, нећу ни одсад – одговорим му – препричава отац Георгије.

Светац

- Десило се једном, патријарх у манастиру, а на столу у трпезарији новине са његовом сликом, а поред слике наслов – „Светац који хода”. Погледао је то, и само кратко прокоментарисао – “једино Бог одлучује ко је светац” – каже отац Георгије.

- Дуго сам сакупљао храброст да га питам где да га сахране, кад и тај дан дође... Једном, у порти, нешто смо причали, ја решим... Почнем да муцам, те ово, те оно... Он ме гледа, вели, видим ја шта хоћеш да питаш... Хоћеш од мене да правиш бизнис овде... Ево, рећи ћу ти: Ако умрем овде, овде ме и сахраните, ако умрем у Београду, нека ме сахране у манастиру Раковица...

Игуман манастира Благовештење, отац Георгије

- Упознао сам га када је био јеромонах, после је био владика, па патријарх, али је остао исти... Онај скромни, богобојажљиви монах, обузет Богом, вером, непрестаном молитвом... Ух, како је знао да се љутне, кад би му, овде у Благовештењу, за ручак, или вечеру, на сто поставили нешто посебно, нешто мимо осталих монаха... Говорио је – јешћу ја шта и ви... – сећа се монах Георгерије Његове светости. Није једном, наставља, него ко зна колико пута гледао патријарха како сам поправља ципеле старе и по десет – петнаест година, како сам крпи своје монашко одело, пришива дугмад, скроман, једноставан...

- Питају ме, има ли туге у мом срцу после смрти Његове светости. А, ја, одговарам да у дубини своје душе, свог бића, осећам радост... Радост јер знам да је он сада у рају, у самом срцу раја... Ако је то ико овоземаљским животом заслужио, онда је то он... Он који за живота, сигуран сам, јер га дуго знам, ником зла није помислио, који је сваког човека ценио и уважавао једнако... Увек је говорио – сви смо ми деца Божија, понавља да је Бог човека створио према својој слици и прилици, и да после, када је човек отпао од Бога, Бог га није одгурнуо, него настојао да га врати себи – понавља речи Његове светости отац Георгије.

- Остајао је тако по петнаестак дана, кад дође дан да иде, узме штап у руке, вели, ајде Георгије да сведемо рачун... Какав рачун, нађем се ја у чуду, кажем му, па ми једног патријарха имамо... Још да је добар, знао је да се нашали... Онда узме па рачуна, петнаест дана, толико исто вечера, толико ручкова, па као рачуна колико то кошта, онда то подвуче, па настави, ја сам теби за то време поправио толико врата, толико прозора, још то и то... После тога знао је да извади новчаник, из новчаника штосић ситних пара, јер крупне никада није имао и да остави у манастиру, па да ме онда приупита – да ово није мало Георгије... Какви мало – присећа се Георгије испраћаја патријарха из Благовештења.

ИСЛАМ И РАТ

Тема односа између ислама и рата задобила је у новије време, стицајем различитих околности, изузетну, али и противречну актуалност. У средишту расправа које се на разним нивоима о овом запаљивом питању воде, како у науци тако и у најширој јавности, укључујући медијску сферу, налази се појам *џихада* (ар. *ǧihād*), најчешће одређиван као „свети рат”. Занимање за џихад нарочито је порасло после спектакуларних напада исламистичких терориста на Америку, 11. септембра 2001. Аутори *Светског речника исламизма* (Париз, 2002, 167) с разлогом констатују да је реч џихад постала жртва сопствене актуалности. Постоји, с једне стране, изражена тенденција да се целокупни ислам поистовети с перманентним „светим ратом на Алаховом путу”, док се, с друге, апологетски и некритички одбија да је џихад уопште рат. У *Појмовнику ислама* Р. Божовића и В. Симића (Београд, 2003, 150-151) читамо чак да је џихад „контроверзни верско-социјални институт који има онолико значења колико има политичких и других амбиција да се овај институт разуме”. У полемикама, које се често воде без елементарног познавања чињеница у вези с темом спорења, уз непомирљиву искључивост својствену идеолошком надгорњавању, посебно оних који, уз то, и мало знају, не прави се разлика између ислама, као система верско-правног учења, и ислама као друштвене и политичке праксе, а ни између прошлости и садашњости. Учесницима у таквим сучељавањима и није важно да схвате смисао појмова и термина којима се као муницијом служе, већ само да њихови полемички плотуни буду непосредно што убитачнији по противника. А *џихад* је, на том плану, моћно оружје. Како се, онда, сазнајно пробити до истине о схватању и пракси рата у исламу или јој се бар приближити?

Да би се, у тексту нужно ограниченог опсега, објективно предочиле основне чињенице у вези с односом ислама и рата, потребно је, стога, поћи од почетка, а апсолутни почетак (неким и завршетак) за ислам је његова света књига *Куран*, Реч Алахова коју је његов посланик Мухамед почетком VII века н. е., као низ сукцесивних објава, на арапском језику у северозападној Арабији пренео људима.

Куран је Арабљанима донео верску идеологију и самосвест, који су им недостајали у суочавању с развијенијим народима и државама из непосредног суседства. Добивши своје „Свето писмо”, Арабљани, као заједница муслимана, успостављају не само однос равноправности, већ потенцијално и надмоћности над Јеврејима и хришћанима. Они своју верску мисију проглашавају универзалном и у пророчком смислу коначном, с тежњом да је прошире, освајајући срца немуслимана, али и њихове територије. У време настанка ислама, пре 622. године, док се нова заједница формирала сред паганске одбојности, Византија и Персија водиле су жестоке ратове. Неке алузије у *Курану* указују на то да је наклоност муслимана ишла хришћанима, као „народу Књиге”, тј. баштиницима једнобожачке религије, док су меканским незнабошцима и политеистима ближи били Персијанци, пошто њихов маздеизам нису доживљавали као религију утемељену на објављеној „Светој књизи”. Од самог почетка, дакле, појам *џихада* јавља се у контексту оружаног сукоба. Касније (од IX в.) спекулације о тзв. *великом џихаду*, као унутрашњој духовној борби против сопствених слабости, против зла у себи, никад реално нису потиснуле акцепцију овог термина у значењу оружане борбе (на Алаховом путу). У вези с наводним вишим моралним статусом „великог џихада” најчешће се цитира један *хаџис* (извештај о неком Мухамедовом поступку, нормативном за муслимане), у коме Посланик, после једне битке, скупини бораца говори: „Добро сте учинили што сте се из малог у велики џихад повратили”. На њихово питање шта је то „велики џихад”, Мухамед је, према истом предању одговорио: „За роба Божијег, борити се против сопствених страсти”.

У почетном, меканском периоду своје веровесничке мисије (610-622), Мухамед углавном опомиње на нужност да се прихвати нова вера, подсећа и упозорава на сагрешења и страдања оних који су се оглушили о позиве ранијих пророка, прети и проклиње оне који одбијају да прихвате Алахову истину, дочаравајући им Судњи дан и пакленске муке. У то време је његова заједница била мањинска и прогоњена због својих уверења и није имала снаге да нову веру намеће силом и прину-

дом. Убрзо ће, међутим, и то уследити. Рат за ислам се у Меки водио речима.

С *џиџром* (622. г.), односно Мухамедовим исељавањем у Медину, заједно с најоданијим следбеницима, наступа време акције. И сама Објава, која прати етапе Веровесничког живота и деловања, одражава тај прелазак с речи на дела. Јављају се курански ајети који налажу оружану борбу, све до победе ислама (IX,29):

И борите се против оних који у Allaha не вјерују, нити вјерују у Свијет Онај, који не забрањују оно што је забранио Allah и Његов Посланик, и који не вјерују вјеру истинску, све док понизно и послушно не буду давали главарину (џиџ).

Током претходног, меканског периода, *Куран* се углавном обраћа само незнабошцима, односно вишебошцима, паганима. Многи ајети почињу инвокацијом: „О људи!”. Јевреји и хришћани су били изостављени и поштеђени, јер је Мухамед живео у уверењу да ће они пригрлити нову веру која, заправо, употпуњава, исправља и довршава њихову. У Медини се његово држање мења. Ајети почињу са: „О ви који верујете!”. *Куран* се обраћа само муслиманима. Тон објава је самоуверен, сигурнији, повремено освајачки, сећа се воља веровесника који је постао политички вођа и пророк законодавац. Муслимани су сада бројнији, одважнији. Мета џихада више нису у првом реду политеисти, већ медински Јевреји, хришћани и „лицемери” (*мунаџици*), тј. они који се лажно издају за вернике, а не следе Веровесникове налоге. *Куран* следи две линије у развијању и самоспознаји муслиманске заједнице. С једне стране, многа позивања на збивања током Мухамедове мисије и на догађаје из његовог личног и породичног живота (*хаџису*), с поучним акцентом, дају религији карактеристичну едукативну и практичну димензију, из чега ће бити изведене одредбе исламског верског права (*фикха*), док је, с друге стране, праотац монотеизма (*џаниф*) Ибрахим (Аврам, Абрахам) интегрисан у чисто арапски контекст: представљен је, заједно са сином Исмаилом, као градитељ средишњег исламског светишта Ка’бе у Меки, а о исламу се почиње говори као о „Ибрахимовој вери” (XX, 78):

И ради Аллаха се борите борбом истинском! Он је вас изабрао и у вјери вам ништа тешко није учинио, у вјери вашег праоца Ибрахима, Он вас је муслиманима назвао још прије, а и у Курану овоме...

Мухамед је у Медину стигао без подршке своје имућне жене Хадице, која је у међувремену преминула. Њега и око 200 најближих сабораца (*асхаба*) дочекали су медински „помоћници“ (*ансари*) који су одмах примили ислам, али сви баш не и сасвим искрено. Почетни период деловања у Медини тежак је за муслимане који су, практично, без извора прихода и без средстава за живот. Како се сиромаштво и оскудица не би одразили на верски жар и мисионарски елан, Мухамед прелази у напад. Он пресреће и напада меканске караване, следећи у томе стару преисламску бедуинску праксу (*ġazw*), кад је узајамно пљачкање било готово основна привредна грана, извор прихода и снабдевања. *Куран* одмах доноси одредбе о томе како ваља делити плен. Истовремено, Веровесник се свети онима који су га нагнали на одлазак из родног града. Прве победе над Меканцима силно подижу морал муслимана. Почине и немилосрдни обрачун с мединским јеврејским племенима које Мухамед оптужује да сарађују с његовим непријатељима, па прво страда једно, а затим и остала два. Посебно је суров био обрачун с последњим, Бену Курајза, кад је, како тврде историјски извори, поштеђено само четворо људи који су прешли на ислам, док је око 900 погубљено. Жене и деца продати су као робље, а добијен новац подељен је међу муслиманима.

Куранске *суре* (поглавља) из раног мединског периода сведоче о Мухамедовом разочарању и гневу због одбијања већине Јевреја и хришћана да се приклоне новој вери, иако је веровесник ислама био убеђен да између вере коју је он донео у Медину и претходних двеју постоји пун континуитет и склад. У *Курану*, уосталом, стоји да је Мухамедов долазак био најављен и у *Тори* (Старом завету) и у *Јеванђељу*. Као Ахмеда, најавио га је нико други до Иса, курански Исус! Пошто се тако понашају, логично је закључити да су ове старе монотеистичке заједнице изопачиле истинску веру и навукле Божији гнев, па се с њима мора разрачунати. Тек пошто буду побеђени, утврдиће се њихов статус, односно применити степен толеранције коју *Куран* прописује. Ислам

тако постаје религија коју од осталих издваја императив борбе, рата против сваког отпора, ма на који начин и у којем степену се он испољио. *Куран* даје легитимитет Мухамедовим плановима и акцијама. Ислам има једног неприкосновеног предводника, *одабраноџ* човека и јасне законе, израз Алахове неприкосновене воље и последица његове апсолутне власти над човечанством. Задатак је муслимана да те законе шире по целом свету и обезбеде да се они свуда поштују. Свет је подељен на „дом/ен/ ислама“ (*dār al-islām*), где се примењује курански закон (*шериџа*), и „дом/ен/ рата“ (*dār al-ḥarb*), где је муслиманима начелно стално наложена борба за веру, све док се не приведе „дому ислама“. Ислам није само „једина истинита вера“ (LXI,9), једина верска заједница по Алаховој вољи (III,19), једина права упута (*huda*, III,73). Победа мора припасти „Алаховој стран/ци“ (*ḥizb Allah*), (V,56), а против неверника, против шејтанове стран/ке, којој је суђен пораз (LVIII,19-22). Управо с таквим убеђењем муслимани су прихватили и све до данас начелно наставили да заступају црно-белу дихотомију света, уз доцније, историјском реалношћу наметнуто и изнуђено увођење неких прелазних фаза, односно статуса народа и њихових територија, као што су примирје, уговорно стање или војна немогућност спровођења цихада. Фактичка спрега између вере и државе убрзо бива правно фиксирана: ислам је религија и држава (*dīn wa dawla*), с неминовним последицама: само муслиман може бити пуноправни грађанин; заједница врши притисак на муслимане, како би били и остали верни својој вери, а на немуслимане, како би примили ислам; неисламска власт над исламском државом или над скупином муслимана неприхватљива је и мора се срушити свим расположивим средствима, укључујући и насилна.

Шта, дакле, рећи о куранском схватању *џихада*? Корен *GHD*, од којег је изведена именица *ġihād*, носи језгрену идеју улагања напора да би се нешто остварило, а у тексту *Курана* појављује се четрдесетједан пут. У далеко највећем броју случајева има значење које упућује на борбу на Алаховом путу, иако с контекстуалним нијансама. Није, дакле, оправдано тврдити да, за разлику од речи *qitāl*, којом се најчешће означава оружана „борба“, „битка“ или „рат“, *џихад* нема то значење, већ

искључиво упућује на тзв. „велики цихад“, односно духовну борбу са сопственим слабостима, својеврсно исламско духовно усавршавање. Читав низ ајета подстиче на „свети рат“, указује на високо достојанство бораца цихада (*muġāhidūn*, код нас најчешће *муџахедини*), дајући чак и упутства о томе како се ваља понашати у боју.

Кад прођу свети месеци, убијајте многобошце где год их нађете, заробљавајте их, опседајте и на сваком пролазу дочекујте! Па ако се покају и буду молитву обављали и зекат давали, оставите их на миру, јер Allah заиста прашта и самилостан је. (IX, 5)

Вјерници који код куће сједе, осим оних који су за борбу неспособни, нису једнаки онима који се боре на Allahову Путу имецима својим и животима својим! Allah је одликовао оне који се имецима својим и животима својим боре за једну равину више од оних који код куће сједе, а Он је свима обећао лијепу награду! Allah је борце одликовао над онима који код куће сједе наградом великом, полагајима од Њега, и опростом и самилошћу (IV.95-96)

И не малаксавајте па да к примирју позивате, а ви врхуните! (XLVI,35)

Онај ко падне у борби на Алаховом путу проглашава се мучеником, *шехидом*, и њему су широм отворена рајска врата. У хришћанству су мученици они који бивају мучени и погубљени због своје вере, а не борци с оружјем у руци, што је свакако индикативна разлика. Према запажању угледног проучаваоца ислама Дејвида Кука, „У исламу је мучеништво више тражено него подношено: онај ко је одабрао мучеништво за веру подстиче се да тражи ситуацију која ће му га омогућити“ (D.Cook, *Storia del jihad. Da Maometto a giorni nostri*, Torino, 2007, 35). Оваквим ставом делом је могуће објаснити и склоност ка самоубијачком жртвовању код најрадикалнијих исламиста, иако ислам, с друге стране, као и остале монотеистичке религије, начелно не одобрава атак на сопствени живот. Није то, уосталом, једина контрадикција у исламском учењу, почевши од самог *Курана*, у коме има објава које једна другој изричито противрече. Тако, на пример, у II сури постоји познати 256. ајет, у коме се каже: **У веру није дозвољено силом нагонити, та прави пут се јасно разликује од заблуде!** Ово место је, уједно, и

главни ослонац тврдњи муслиманских апологета да је ширењу ислама страна било каква принуда, иако је, као што смо видели, могуће навести много других ставова дијаметрално опречног смисла у *Курану* и у хадисима. Уочене, као и низ других противречности могуће је објаснити различитим временима и условима за муслиманску заједницу у којима су поједине објаве „спуштане“ Мухамеду, као небеска потпора земаљском остваривању његове мисије учвршћивања и ширења ислама. Међу исламским теолошким дисциплинама установљена је, стога, и једна посебна која се бави „разлозима силажења“ појединих објав (вид. Ј. Рамић, *Поводи објаве Кур'ана*, Сарајево, 1984).

Оставимо ли по страни прилично јалову расправу о исправном схватању и тумачењу спорних куранских и хадиских исказа о односу ислама према насиљу, на основу релевантне шеријатске литературе и праксе исламских држава и друштава кроз историју, може се констатовати да је џихад једини вид правно допуштеног и прописаног регулисаног рата у исламу и за ислам. Представљао би, тако, неку врсту пандана „праведном рату“ (*bellum iustum*) у западној традицији.

Исламско право утврђује четири врсте џихада:

1. Џихад против неверника организовањем годишњих војних похода. Води се онде где непријатељ ствара највеће проблеме. Реч је о колективној дужности (*farḍ al-kifāya*), за чије је вршење задужено онолико муслимана колико се оцени да је потребно (= војска), која може постати и индивидуална (*farḍ al-'ayn*), уколико муслиманској заједници запрети егзистенцијална опасност. За овакав џихад су прописана строга правила, али уз подразумевање могућих одступања, у зависности од околности: у начелу, треба да му претходи позив на примање ислама и мора поштедети децу, душевне болеснике, жене, свештенике, старе и немоћне, под условом да нису узели учешћа у борбама. С обзиром на то да џихад остаје обавезан све док ислам буде постојао и док читав свет не буде обједињен под влашћу ислама, мир с неверницима теоријски не може бити трајан. Могућа су, и дозвољена под одређеним условима, само привремена примирја. О њиховом

успостављању и прекидању одлучују, у крајњој линији, једнострано муслимани.

2. Џихад против вероодступника, отпадника од вере, апостата. Према једном хадису, наведеном у најпознатијој канонској Бухаријевој збирци *Сахих*, Мухамед је, наводно, рекао: „Ако муслиман напусти своју веру, убијте га!“ У принципу, који је често занемариван, оваквом џихаду треба да претходи разговор с вероодступницима и убеђивање да се врате правој вери. Овај вид џихада је обновљен у модерно доба. Прибегавају му фундаменталисти против режима у муслиманским државама, који се оптужују да су изневерили изворно исламско учење (захтева се „тираноубиство“). Доктрину о „чишћењу у властитим редовима“, као предуслову успешне исламистичке револуције, уобличио је најутуцајнији теоретичар савременог исламског радикализма, Египћанин Сејид Кутб (1906-1966). Жртва овако усмереног екстремизма био је и египатски председник Анвар Садат, на кога су 1981. године агентат извршили чланови организације „Дџемаат ал-дџихад“ (вид. Ц. Л. Еспозито, *Исламска џрејња: мий или стварност?*, Београд, 1994, 159).
3. Џихад против побуњеника. У исламу се не толерише побуна против легално изабраног владара, тако да је сваки муслиман обавезан да одговарајући начин помогне владару/властима у сламању побуне. За разлику од првих двеју врста џихада, у џихаду против побуњеника не испољава се окрутност и немилосрдност против поражених, јер је реч о муслиманима који нису довели у питање Алахову Истину. Отклањање опасности и пораз побуњеника сматрају се довољним.
4. Џихад против преступника. Овај џихад састоји се у одмеравању прописаних шеријатских казни кривцима за разне преступе, од најлакших до најтежих. То је, дакле, правни џихад, односно примена правне принуде на Алаховом путу. Схватање кажњавања преступника као џихада, као и џихад против побуњеника, могу се довести у везу с „политичким квијетизмом“ или, како неки више воле да кажу, „политичким

опортунизмом“ ислама, тј. с идејом да је бољи ред чак и под неправичном влашћу него одсуство било каквог реда и поретка у друштву, чиме су властодршци, нарочито у сунитском исламу, издашно манипулисали, зарад очувања власти.

Занимљиво је, у овом контексту, и питање ко је овлашћен да прогласи џихад. У принципу, право да прогласи џихад и позове муслимане да се колективно или индивидуално одазову овој обавези припада врховном духовном и световном поглавару, *халифи*. У пракси, међутим, легална власт у муслиманској држави има ту надлежност, уз верско покриће, односно прибављање мишљења највишег верског ауторитета. У стварности, и ово ограничење је неретко релативизовано до потпуно произвољности, диктиране политичком или војном коњунктуром, па се тако и могло догодити да током међумуслиманског, осмогодишњег ирачко-иранског рата (1980-1988) на џихад против неверника позивају и Садам Хусеин и ајатолах Хомеини!

Иако у начелу не може постојати трајнији мир између муслимана и немуслимана који нису под муслиманском влашћу, исламско право развило је институт помирења, односно дужег, договореног стања нератовања, *сулх* или *ахд*. Овим термином се означава заустављање сукоба међу самим муслиманима, а примењен на односе између муслиманских и немуслиманских заједница, подразумева прекид рата и успостављање орошеног раздобља мира (*muwāda'a*). Споразум о успостављању стања *сулха* не може трајно заменити нити укинути основно ратно стање између „домена ислама“ и „домена рата“ и његово је трајање ограничено на десет година (на основу првог уговора Мухамедовог с Меканцима из 624. године), с тим што је могуће обновити га, ако за то има потребе.

Историјска стварност и реалан однос снага између муслимана и немуслимана у разним временима и на разним просторима учинили су да се првобитне одредбе о рату у исламу прилагоде околностима, у чему је исламска правна наука испољила висок степен флексибилности и умећа, формално не доводећи у питање темељне куранске поставке.

Да закључимо! Шеријат признаје три категорије немуслимана с који-

ма муслимани могу да ратују, али и да преговарају: (1) „штићенике“ (*зимје*), тј. „народе Књиге“ (Јевреје, хришћане и Сабеејце, а касније још и маздеите, хиндуисте...), (2) „народе Књиге“ који нису под муслиманском влашћу и (3) вероодступнике (апостате). Примирје или уговорни мир имају за циљ да се с неком од ових категорија успостави и одржи период мира, како би се олакшале трговачке и културне везе, а и сачекало док снаге муслимана ојачају и поведу цихад с реалним изгледима на успех.

Преговори и убеђивање, ипак, доктринарно никад нису постали правило у ширењу ислама. Најутицајнији сунитски теолог Абу Хамид Мухамед ал-Газали (? – 1111) то јасно каже: „Ниједна дискусија никада није навела ниједног учесника да пређе у табор друге групе /.../ До прелажења долази из других разлога или као резултат оружане борбе. Због тога преци и нису овакве дискусије усвојили као начин позивања у ислам“ (вид. *Dizionario del Corano*, Milano, 2007, 377).

Још једном, и фамозно питање: Да ли је цихад „свети рат“? Да, недвосмислено, цихад јесте и „свети рат“ или, тачније, пре свега „свети рат“. Немуслиманци су га искључиво у том виду испољавања упознали, па се не треба чудити томе што су овај термин на своје језике превели као „свети рат“. Суштински је ирелевантна „филолошка“ (а заправо исламофилска) замерка да га муслимани на својим језицима, а пре свих на арапском, тако не зову.

И на крају, рецимо да је штетно наводно „антиидеолошки идеологизирати“ дискурс о било којој појави, па и о исламу и о његовом односу према рату. Таквој „политичкој коректности“, коју Ђуро Шушњић назива „добронамерно антиидеолошко одступање од истине“, у исламологији (а и у било којој другој науци) не би смело бити места, чак и у случајевима кад је мотивисана племенитим побудама смањивања затегнутости међу људима, народима, државама и цивилизацијама (пример такве „академске коректности“ представља, рецимо, „избалансирана“ одредница „Дихад“ у, иначе одличној, *Енциклопедији живих религија*, Београд, 1992, 181). Заваравање и самозаваравање, последице оваквог избегавања стварног стања ствари, сазнајно су жалови, а животно могу бити и веома опасни. Није се поигравати с ратом!

Проф. др Дарко Танасковић

Отворено писмо председнику Владе Републике Србије

НАС СРБА КАО ДА НЕМА

Поводом захтева представника бошњачких партија и Бошњачког националног већа да се од шест општина (Пријепоље, Прибој, Нова Варош, Сјеница, Нови Пазар и Тутин) формира посебан статистички регион, писмом председнику Владе РС огласило се Удружење грађана РАС из Новог Пазара. Преносимо интегрални текст писма.

Све Србе Рашке области узнемирила је вест да муслиманско-бошњачке партије траже да се формира посебан муслимански статистички регион од шест општина: Нови Пазар, Тутин, Сјеница, Нова Варош, Пријепоље и Прибој. До сада Србија је била издељена на округе, где Рашком округу, са седиштем у Краљеву, поред осталих општина, припадају општине Нови Пазар и Тутин, а Златиборском округу са седиштем у Ужицу, припадају општине Сјеница, Пријепоље, Нова Варош и Прибој. То је апсолутно природна подела територије овог дела Србије, како геополитички тако и културно-историјски.

Муслиманско - бошњачке партије траже да само ових шест општина чине посебан муслимански регион који би се звао Санџачки регион. То образлажу тиме да би штитили муслиманско – бошњачка национална права, да би се брже економски развијали приливом страних инвестиција (Турске и арапских земаља које обећавају изградњу аутопута преко Пештери и формирање посебног пештерског града са око 9000 запослених)! Ништа од тога није тачно и то је само маска за реализацију муслиманског продора на Балкан формирањем тзв. зелене трансверзале. Тај суманути програм је Југославији нанео много зла, посвађао народе, изазвао крваве сукобе и створио огромне последице, које се деценијама не могу поправити.

Ни једно право муслимана - бошњака у Србији није угрожено. Напротив, угрожена су национална права нас Срба, као на пример, седам година председник Општине Нови Пазар не дозвољава да се постави Споменик Стефану Немањи, оснивачу српске државе, српске културе, СПЦ... У српска насеља и српску културу се не улажу никаква средства, или само симболична... Истовремено муслимани - бошњаци доживљавају културни, економски и политички препород, праву ренесансу, понашају се као да Срба уопште нема у овом региону, сами одлучују о заједничким судбоносним питањима, док су Срби Рашке области у регресији по свим видовима, и даље сиромаше и исељавају се у

средишњу Србију. Десетине муслимана – бошњака Србије су републички функционери, а Срби имају само једног посланика. Такве су политичке околности које ми Срби прихватимо као нужну реалност, додуше апсурдну. Најснажнији привредници у Србији су муслимани из Рашке области, купили су фабрике, подигли и подижу нове фабрике, граде палате, формирали су исламски универзитет, сва гласила су у власништву муслимана, глас Срба се такорећи не чује, локална самоуправа је искључиво у рукама муслимана, а нас Срба као да нема. У три од поменутих шест општина Срби су већинско становништво, па није јасно које аргументе муслимани - бошњаци истичу кад траже формирање посебног региона.

Због тога се ми Срби Рашке области категорички противимо:

1. **формирању вештачког муслиманског региона санџак, чији је циљ сепарација од Србије и њена дезинтеграција,**
2. **форсирању службене употреба турског окупаторског израза „санџак“ за део Немањичке државе Рашке, односно Рашке области, где је формирана држава Србија. Тражимо да се за ову територију користи службено име Рашка област.**

Уколико се учини ова недржавничка грешка на штету државе Србије, Срби Рашке области ће тражити формирање општина Дежева и Рогозна, део територије општине Нови Пазар где су Срби већински власници земљишта и да се припоје Општини Рашка. Срби Општине Сјеница тражиће да се формирају Општине Штавал и Баре.

Рачунамо на Вашу државничку мудрост и да нећете насести на подвалу „да се Власи не сете“.

С поштовањем!

*Председник УО Удружења РАС,
др Добросав Никодиновић*

ОФАНЗИВА ТУРСКЕ ДИПЛОМАТИЈА НА БАЛКАНУ

Турска политика не само да напушта Запад, него се окреће радикалним исламским земљама, а оно што је у Вашингтону дуго толерисано као Ердоганова реторика за домаћу употребу, постало је масовно расположење народа и званична оријентација државе. Ако ту и такву Турску Американци враћају на Балкан, онда би не само балкански народи и Русија, него и уједињена Европа, требало да посумњају или у добре намјере или у добре процјене америчке администрације

По завршетку Бутмирског самита високи представник УН/ЕУ за БиХ Валентин Инцко дао је врло индикативну оцјену да ће „због пропалог покушаја да се договоре, босански лидери одговарати пред историјом“. Позивање на суд историје, баш као и позивање на божију правду, обично указује на немоћ да се нешто ријешити у догледно вријеме у овоземаљским оквирима. Обрнуто сразмјерно спектакуларној сценографији и високом рангу и домаћих актера овог скупа, организатори као да су се унапријед били помирили са никаквим резултатом. Са једне стране, знало се да радикални предлози међународних посредника (укидање ентитетског гласања, замјена Савјета министара класичном владом, увођење инокосног председника државе) представници РС не могу бити прихватити, јер би то практично значило самоукидање ентитета. Са друге стране, пак, предлагачи овог пута нису посетили за већ уобичајеним методама притисака, пријетњи, уцјена и завртања руку, а „бонска овлашћења“, која и актуелном високом представнику дају одријешене руке, нико није ни поменуо. У ваздуху је остало да виси питање шта је све то требало да значи.

Да ли су Вашингтон и Брисел, на прагу изборне године у БиХ, привремено одустали од тврде политике да некооперативним локалним лидерима не би подigli популарност у наоштреним националним базама? Да ли недавну изјаву Олија Рена „да се у ЕУ не могу примати протекторати“ треба протумачити као намјеру Вијећа за имплементацију Дејтонског споразума да, половином идуће године, повуче ОХР из БиХ и напосок је препусти домаћој демократији? Да ли је у потрази за новим политичким рјешењима, посљедњи пут тестиран онај стари: централизација и унитаризација БиХ као једини начин да се створи функционална и самоодржива држава? Постбутмирско вријеме није потврдило ниједну од поменутих претпоставки, али се на политичком хоризонту све јасније препознаје нешто што се посљедњих мјесеци могло само наслутити. Турска дипломатија се неочекивано, муњевито и

агресивно укључује у балканске одnose, а бутмирски неуспјех евроамеричких посредника био је вјероватно испланиран као алиби да јој се широм отворе врата БиХ.

Зашто баш Турској? Турска има дугу традицију империјалне дипломатије која је посебно везана за Балкан. А ту је на своме заласку за собом оставила и бројне и виталне територијалне концентрације муслиманских вјерника међу Албанцима, Македонцима и Црногорцима. Штавише, Бошњаци у БиХ и Санџаку, стопроцентно су, ако не активни оно бар традиционални муслимански вјерници. Ова велика и многољудна земља представља геополитички мост на размеђу Оријента и Окцидента, а посљедњих година се налази у великој економској и политичкој експанзији. Иако вјерски – муслиманска, Турска је још од кемалистичке револуције постала изразито секуларна и западно оријентисана држава. Као важан и поуздан регионални савезник САД, одавно је чланица НАТО-а и већ годинама упорно чека пред вратима ЕУ. Није ли онда политички сасвим разумљиво да је Запад анимирао турску дипломатију да помогне у рјешавању проблема на овом дијелу Балкана, тим више што је ОХР запао у ћорсокак, а уз то су се појавили и Руси да им закомпликују посао. На другој страни, турска влада Таиба Ердогана добила је тако шансу да, умирујућим наступом према својим политички све радикалнијим истовјерницима у Сарајеву и Новом Пазару, докаже своја проевропска одређења и заслужи улазницу у Европску унију.

Али, прича о турском повратку на Балкан са благословом Запада, на Бутмиру није почела, него је само добила своју немушту потврду. Под утиском серије нових догађаја, већ је заборављено „спонтано и самоиницијативно“ ангажовање турске дипломатије око измирења двојице водећих политичких Санџаклија Љајића и Угљанина и министара у влади Србије, које је у нашој јавности изазвало више чуђење и подсмјех него забринутост и револт. Да нам се нешто слично догодило са Русима или Американцима, и јавност и политичке странке у Србији би се истог дана подијелиле на „гро-

баре“ и „делије“. Али, пошто су их Карађорђе и Милош испрашили у два устанка, Турке изгледа овдје нико није схватио као озбиљну силу. Осим тога, и они су понудили инвестиције и кредите, а Србија се на то лако разнежи чак и када се ради „о нашим вјековним непријатељима“, који су сада поново дошли да уређују у нашој земљи.

Но, тек што је турски министар спољних послова Ахмет Давутоглу са српским министрима Сулејманом Угљанином и Расимом Љајићем, као муслиман са муслиманима, ефикасно ријешити спор у Новом Пазару, председник Турске Абдулах Гул је понудио посредовање у спорним питањима између Србије и БиХ. При томе је занемарио да Србија има неспоразума само са једном њеном половином, док са другом толико добро сарађује да има и специјалне везе, да проблеми примарно постоје између двије половине БиХ и да ће једна од њих врло негативно реаговати на турско посредовање.

У међувремену се поново огласио и реис-ул-улема Церих, који је, због страначких подјела у Сарајеву, постао најјачи глас бошњачког, не само вјерског него и политичког јединства. Онај исти реис-ефендија, који је почетком године, приликом посјете санџачком муфтији Зукорлићу, говорио о дискриминацији муслимана у Србији, сада је поново изненадио изјавом „да је Турска матица за све Бошњаке“. Анкара није губила вријеме, па се министар васких послова Давутоглу, мимо својих раније планираних обавеза, обрео на Башчаршији баш негдје у вријеме када је Додик слетио у Београд да тик уз Тадића поздрави Медведева.

Тако се, изгледа, заокружила нова међународно-политичка схема за Балкан, а прије свега за БиХ, која је њена најосјетљивија тачка. Бошњаци су добили своју националну „матицу“, или то што је за њихове комшије Србија, односно Хрватска, а за то постоји и одговарајућа историјска основа. Бошњаци (раније Муслимани, још раније национално неопређијелени муслимани) настали су исламизацијом хришћана током вишевјековне османлијске окупације БиХ, многи од њих су са рас-

падом Царевине, или током каснијих криза одселили у Турску, па су и родбинске везе на линији Босна-Анадолја врло раширене и снажне. Колико је та веза са Турцима, упоркос даљини, страном језику и не-славенском поријеклу, остала емоционално јака у народу, јасно показује навијање Бошњака на утакмицама када против турске репрезентације игра било која друга, а поготово Србије и Хрватске. Сада је, међутим, та веза негде у врху евроатлантског савеза прећутно легитимизована као право Турске на спољнополитичко мијешање у својој интересној зони. Од сада ће прва линија одговорности за БиХ, поред Београда и Загреба, очигледно обухватати и Анкару, а у другој линији – православу Русију, католичку Европу, и онај дио исламског свијета који контролишу САД. Дакле, готово онако како је предвидио Хантингтон у своме Сукобу цивилизација.

Зашто се Вашингтон одлучио за ово престојаване и изненадно убацивање у игру свог најпоузданијег савезника међу исламским земљама? Да ли да би преко Турске парирао продору руске спољне политике на Балкан? Да ли да би себе и европске савезнике растеретио притиска Свјетске конференције исламских земаља да нешто ефикасније учине за муслимане у БиХ? Да ли због тога да би, у прилог глобалног партнерства са Русијом према Ирану, Авганистану и сл., склонио САД са једне мање важне тачке разилажења са Москвом? Да ли да би Европљане увјерио у немоћ њихове „меке моћи“ да рјешава проблеме у властитом дворишту? Да ли да би Турској „намјестио лопту“ да се, конструктивним уплитањем у балканске спорове, препоручи ЕУ као спасоносни катализатор интеграције муслиманских печалбара у Британији, Француској, Њемачкој, Холандији итд.

У свакој варијанти Американци на Турску рачунају као на свога играча, без обзира на то што је на власти исламистичка партија Таипа Ердогана, која је непрестано у латентном сукобу са кемалистички настројеном армијом. Уосталом, секуларни режим у Анкари доказао се када је најважније: и током ратова у Ираку и Авганистану, и у конфронтацији са Ираном, и у савезништву са Израелом, био је непоколебљиво лојалан НАТО-у, односно САД, на супрот већини муслимана у цијелом свијету. Другим рјечима, Турци су задужени да међу Бошњацима у БиХ (и Санџаку) охрабре оне муслимане који дијеле западне ври-

једности вјерске толеранције, мултикултурализма, људских права и сл., односно обесхрабре оне друге који су већ увелико кренули пут вахабизма, радикализма и милитаризма. Ко би то боље могао да обави до ли Турци као најближи рођаци.

Не може се рећи да дио Давутоглуове реторике није био на тој линији не само у званичним разговорима, па вриједи поменути неке суптилно артикулисане пасаже: „За муслимане у БиХ дилема је како обиљежавати датуме, имена и догађаје из прошлости, који истовремено значе губитак независности домовине и почетак новог вјерског идентитета који је срцу драг, а за комшије немуслимане представља националну трагедију.“ Међутим, понесен фамилијарним осјећањима међу домаћинима и патриотским одушевљењем империјалном традицијом своје земље, турски министар је почео да описује османлијску окупацију као „златно доба“ и за комшије Србе. „Да није било Отоманске империје, Мехмед - паша Соколовић би био само сиромашан српски сељак ..., али захваљујући Отоманској држави он је постао лидер у свјетској политици.“ (...) „Београд XIV стољећа био је попут села, више од села, можда град, али, током Отоманске државе, Београд је постао главни, средишњи град Дунава, средишње Европе у том добу. У културном смислу постојале су стотине џамија и цркава.“ (...) „Сарајево је прототип отоманске цивилизације. Сарајево је прототип успона Балкана.“ (...) „Отоманска стољећа Балкана су успјешна прича. Сада је треба обновити.“ (Дани, Сарајево, 23.10.09, стр. 46-49.)

Тако је говорио Ахмет-ефендија уз напомену „да је дошао на мање од 24 сата између посјета Ираку и Албанији, јер је Босна ових дана у веома критичном тренутку трансформације“. Давутоглу јесте тек прије неколико мјесеци постао шеф турске дипломатије, али је сувише дуго спољнополитички савјетник Таипа Ердогана и универзитетски професор међународних односа, да би се његове ријечи могле схватити као политички гаф. Предавање које је стигао да изложи на конференцији „Отоманско наслијеђе и балканска муслиманска заједница данас“, одржаној ономад у Сарајеву у хотелу знаковитог имена „Холивуд“, вјероватно неће ни охрабрити ни обесхрабрити исламски тероризам. Али ће, сасвим сигурно, пробудити сентименталне бошњачке успомене на „лијепи ватикан беговата“ и не мање

емотивну колективну меморију хришћанских комшија на „стољећа турског зулума“. Да су антагонизирана национална сјећања на исти период била жива и прије Алије, Радована и Бобана, свједочи, рецимо, податак да је у најбоља времена социјалистичког заједништва пропао републички пројекат да се напише заједничка „Историја БиХ“. Академици нису могли да се сложе да ли је „турски период“ био „период турске окупације“ (српски и хрватски историчари) или „период турске управе“ (муслимански историчари). Истовјерним локалним колегама проф. Давутоглуа ипак није падало на памет да комшијама, чији су преци били набијани на колац, препоруче обнову те „управе“ као формуле хуманизма и прогреса за XXI вијек. Турска је већ једном прије пола миленијума уништила средњовјековну босанску државу, а са оваком турском дипломатијом не пише се добро ни крхкој дејтонској творевини.

Американци, знамо, због властитог историјског (не)искуства немају разумијевање за та наша средњовјековна балканска оптерећења. Њих занимају садашњост и будућност исламског тероризма, који је 2001. грунуо на њихова врата. Међутим, да није само Турска упала у велики неспоразум са балканским хришћанима него и Америка са њом, свједочи чланак Сонера Чађаптаја у најновијем броју престижног америчког часописа Форин аферс од 01. новембра 2009. На реторичко питање у наслову „Да ли Турска напушта Запад?“ овај истраживач са Вашингтонског Института за блискоисточне политике даје недвосмислен одговор. Турска политика не само да напушта Запад, него се окреће радикалним исламским земљама, а оно што је у Вашингтону дуго толерисано као Ердоганова реторика за домаћу употребу, постало је масовно расположење народа и званична оријентација државе. Ако ту и такву Турску, Американци враћају на Балкан онда би, не само балкански народи и Русија, него и уједињена Европа требало да посумњају или у добре намјере или у добре процјене америчке администрације. А на почетку текста цитиране ријечи Валентина Инцка добијају пророчанско значење.

Проф. др Ненад Кеџмановић

*(Нови Рейорџер, бр 349,
18.11.2009)*

ЛИМСКА СВЕТА ГОРА

Много пре него што је, велики српски истраживач и ентузијаста, архитекта и цртач Александар Дероко, упознао Полимље; ову културну долину добро су знали његови претходници; руски конзул Гиљфердинг, архимандрит и ратник Нићифор Дучић а изгледа најбоље, митрополит дабробосански Сава Косановић. Владика босански није био те среће да се на епископском трону босанске цркве превише задржи. Његов мисионарски, истраживачки и духовни утицај били су преко дозвољене мере хабзбуршке монархије и њеног културтрегера, балканског кадије Бењамин Калаја. Али и у време док је био на владичанској катедри у Сарајеву као и касније, владика Сава пропутовао је Стару Србију, Босну, Херцеговину и Црну Гору. Обилазио је појуће храмове али знатно више оне у рушевинама, са правом слутећи да ће њихова судбина можда бити од већег значаја за поколења која ће доћи. За Полимље је рекао да „...је до XVII века било засијано српским богомољама као неки Ајфон (Света Гора).”

Његов духовни брат, архимандрит и војник Нићифор Дучић, није тако добро познавао Полимље као што је упознао херцеговачке манастире одакле је и сам поникао. Али, како су га ратна збивања с краја XIX века довела на територије дела средњег Полимља и Увца, он је на поприштима борби и дугих маршева наилазио на темеље давно срушених богомоља. Није му било тешко да све то помно забележи и да се после дугих година самавања, подсети догађаја који су одавно минули.

Руски конзул Гиљфердинг изгледа да је боље упознао неке наше територије и од саме земље у којој је био рођен. Образовани слависта и хедониста, обилазио је запустеле и појуће српске манастире у Херцеговини, Старој Србији и Босни. Трагао је за старим рукописима који су у његовом времену били на високој цени и сматрани великим раритетима. Жалио је што са собом није имао више товарних коња јер је много књига остало у запустелим манастирима, Св. Архангелима и Довољји у долини реке Таре. И данас једна од највећих колекција српских рукописних књига у Петрограду носи његово име. У исто време, то је и помен на његово Путешествије по српским земљама средином XIX века, које је за живота штампао и ко-

је до данас важи као драгоцену и незаобилазну штиво за будуће трагаче. И он је Полимље сматрао колевком српске духовности записујући више од 70. цркава и манастира на релативно кратком простору.

Ипак, најдоследнији истраживач Полимља био је, без сумње, професор Дероко који је са неколико студената на брдским коњанима двадесетих година XX века, путовао долином Лима. Његов концизни текст публикован после неколико година (На Светим водама Лима), драгоцен је по верним цртежима објеката које је видео и снимии. Упоредујући делове Дероковог рукописа са радовима насталим касније, стиче се ути-

Ђурђеви ступови код Берана

сак да је његова интерпретација појединих светилишта најпоузданија, посебно код оних споменика у рушевинама којима су недостајали поједини градитељски сегменти. Он је, откривајући тајне Полимља доследније од претходника, са правом назвао долину ове реке „Светим водама Лима”.

1.

По културним и цивилизацијским тековинама, али и националном усуду, Полимље дели судбину свеколике заједничке државе, њене почетке, развој, успоне и суноврате. Српска држава је од самих почетака до најкаснијих времена била чудесна граница Истока и Запада, источне и западне цркве, грчког и латинског писма. Преко Лимске долине остала је

до нашег доба та трагична међа и културна раскрсница.

Они који су ову долину боље упознали од нас, још давно су приметили да је овде био центар старе рашке земље пре њеног родоначелника Стефана Немање и његовог сина првог српског архиепископа Светог Саве. Духовни стожери грађени пре њих, као и они из њиховог доба сведочанство су државности једног народа који ће ту државност и касније безброј пута морати изнова доказивати. А у њиховом времену, подигнути су и одржавани многи храмови у овој питомој долини као чврсте тапије за све оне који ће овде стизати касније. За оне који су правду сејали огњем и мачем, као и за позније који су са приморских и херцеговачких страна овде проналазили уточиште. Иза свих, остајали су духовни белези било појући или они у рушевинама.

И пре него што је основано насеље и каснији трг Никол – Пазар у најлепшем делу Полимља у бјелополској котлини, подигао је Немањин брат Мирослав (неки помињу његовог оца Завида) храм св. апостола Петра и Павла. У њему је написана најстарија књига на српском језику Мирослављево јеванђеље, посвећено самом жупану Мирославу, дакле ктитору храма. Манастир ће у нешто познијем раздобљу постати епископско седиште.

Лимска односно Хумска епископија била је од свога оснивања у Стону, да би касније у време краља Уроша I, њено седиште премештено у Полимље, прецизније у Бијело Поље. Колика је била важност Лимске епископије види се по томе да су њени епископи у једном времену били св. Сава, његов наследник Сава II, као и познати китор, градитељ и писац Данило II, пре него што су постали архиепископи.

Сама котлина будућег насеља Никол-Пазара и Бијелог Поља, сматрана је као „*најјространија њгодна и ниска равница од Никшића до ваљевских њланина и од Сарајева до сјеничке висоравни*”. У непосредној близини са нашим Приморјем, Зетом и Дукљом, са важним саобраћајницама које су отуда трасиране као и великим рударским и трговачким центром Брскомом, Полимље је временом постало незаобилазан економски чинилац у развоју средњовековне Србије и њених периферних области. Таква територија кроз готово читаву историју била је рела-

тивно густо насељена па се онда да разумети та исконска потреба за градњом и обновом за зидањем и дозиђивањем.

Из времена пре Немањића подигнуте су две богомоље у средњем Полимљу, од којих је једна у селу Дренови код Пријепоља, за коју се верује да је можда и најстарија. По свему судећи, овај манастирски комплекс уништиле су пре османских освајачких похода природне недаће, односно померање читавог брда у непосредној околини, па је, на жалост, до нашег времена остало мало доказа о њеној хришћанској мисији. Остаци римских споменика и стела у порти цркве у Дренови код Пријепоља, на најбољи начин упућују на њену старост и трајање. Друга, веома стара богомоља подигнута је у Затону код Берана, и остаће запамћена као редак пример приморског градитељства у унутрашњости Балкана. Захваљујући предузимљивости и напорима Будимљанско-Никшићке епископије, пре неколико година обновљен је овај триконхонални храм у Затону. Поменуте најстарије богомоље у Полимљу, грађене су пре велике хришћанске поделе на Западну и Источну цркву средином XI века.

Сва је прилика да су два моћна духовна стожера недалеко од Прибоја, подигнута пре епохе Стефана Немање и његових наследника. То су св. Никола и св. Георгије у Дабру, за које се може рећи, да су раније биле вероватно мале богомоље, које су ктитори из династије Немањића обновили и проширили. Св. Никола Дабарски у Бањи код Прибоја, био је дуго седиште дабарских, босанских и касније дабро-босанских митрополита, који су овде столovali до замирања манастира скраја XVII века. У Студеничком типичу писаном у времену када је у Студеници старешина био Св. Сава, прецизније између 1207-1215. године, наређује се, да при избору студеничког игумана морају учествовати монаси св. Николе и св. Георгија у Дабру.

На основу једне старе и на срећу, сачуване повеље, зна се да је ктитор св. Богородице бистричке у Вољавцу код Бијелог Поља био Стефан Немања. Из повеље сазнајемо да је манастир даривао великим поседима, као и са неколико околних села. Ову традицију наставили су наследници Немањића, штитећи повељама права и имовину бистричког манастира. Из једне друге повеље краља Владислава, Немањиног унука, види се, да је он манастиру „...Пресвечије Богородице у Бистрици дарова села и људи, калуђере и себри...”. Била је то потврда већ изгубљених хрисо-

Ђурђеви ступови код Берана

вуља Стефана Немање и његовог сина Стефана Првовенчаног, па је краљ Владислав само потврдио претходна права бистричког братства. Последњи помен овог манастира у средњем веку био је у хрисовуљи краља Милутина 1318-1321 године, упућеној хумском седишту, манастиру св. апостола Петра и Павла. Наиме, на молбу епископа Данила, краљ је лимској епископији која је запала у „*обнишћаније и зайу-сћеније*” даривао мања властелинства у Полимљу али и „*црков Госџождину у Бистрици са всеми сели с људи с заселијани...*”.

2.

Задужбина Немањића јесу и Ђурђеви Ступови код Берана за који се зна да га је Св. Сава 1219 године, одредио за седиште будимљанских епископа. О самом манастиру има изненађујуће мало писаних трагова. Зна се да га је подигао почетком XIII века жупан Првослав син великог жупана Тихомира најстаријег брата Стефана Немање. Седиште епископије будимљанских владика више пута у својој историји рушено је и обнављано. Познато је, да је од XV века, подигнуто на ранг митрополије и да су митрополити у Ђурђевим Ступовима столovali све до средине XVII века. Године 1653. године због учешћа митрополита будимљанског Пајсија Колашиновића у припреми устанка против Турака, разорени су Ђурђеви Ступови а владика будимљански свирепо је убијен. Сачувани су подаци да је овде једно време живео један од будућих владара средњовековне српске државе, а у близини Ђурђевих Ступова били су и поседи Немањића. Нека села и жупни предели у овом делу Полимља били су у власништ-

ву Јелене Анжујске супруге краља Уроша I.

Ипак, највећи духовни и културни центар у Полимљу био је један од два водећа манастира у средњовековној Србији, задужбина краља Владислава – Милешева. Подигнута у жупи Црна Стена имала је карактер ставропигија, краљевског манастира, Велике лавре. Овде су 6. маја 1237. године пренете из Бугарске мошти св. Саве, највредније реликвије средњовековне Србије. Мошти су у Милешеви лежале до 1594. године, када су по наређењу Синан паше, силом однете и спаљене на Врачару у Београду. У временима у којима је Савино тело било у Милешеви створен је моћни култ првог српског архиепископа који ће надживети све несреће и милешевске усуде. Готово ниједан путник који је босанским друмом путовао а држао до властитог угледа и части, није прошао а да се у Милешеви није поклонили моштима великог српског светитеља.

Много тога што је о Милешеви написано од стране хроничара, истраживача, светских путника и авантуриста, није у свим сегментима осветлило њену историју и судбину. Бројне непознанице још увек се одnose, како на време њеног оснивања, тако и на периоде каснијег живота, страдања и обнова. Ништа се у српским земљама у прошлости није збивало нити се могло збити а да није било у непосредној вези са овим манастиром подигнутим на западним странама средњовековне државе. Временом, Милешева је постала парадигма српске судбине. Постепено и без много помпе, преузимала је улогу духовне и дипломатске престонице у којој су се, најчешће не у светлу архивске грађе, одвијали судбоносни догађаји.

3.

Релативно густо насељена територија Полимља наћи ће се с краја XIV и у првој половини XV столећа, на правцу турских освајачких похода. Локални феудалци и великаши били су много више заузети подизањем и учвршћивањем градова на својим подручјима, верујући да им утврђене границе могу спасити подељене територије старог царства али и нових, на брзину заузетих територија. И док се са Истока неумитно приближавао моћни освајач ови великаши исцрпљивали су скромне снаге у локалним сукобима, трагајући за новим савезницима и новим пријатељима, било са које стране и било које вере.

Освајањем Босне 1463. године, и успостављањем турске владавине

цркве у скривеним и неприступачним пределима, које преузимају улогу духовних центара из времена независне државе. Некадашњи манастирски метоси, смештени у кланцима изван главних комуникација постају духовна и образовна седишта, места народног окупљања и доношења важних одлука. Али, то никада није значило замирање познатих светилишта из независне средњовековне државе. У свести народа, у епископској меморији, она су живела у већој или мањој мери. Славна прошлост једног народа постепено је претакана у еп.

4.

Дирљив аманет записан на једном Прологу из манастира Никољца код Бијелог Поља, 1726 године, теш-

лу Михаилу. Обновљан и прошириван у четвртој деценији XVI века, овај манастир сведочанство је огромне градитељске снаге српског етноса у најтежем периоду своје историје.

Монах Никифор из Заступа, својеврсни хроничар свога доба 1537. године, са страница рукописног Минеја, обавештава да је стара црква св. Николе, склона паду, обновљена и живописана истовремено када су преписивачи у ћелијама преписивали Минеје и Прологе. Све то завршено је од марта до новембра 1537 године, „*ѿрудом ѓосѿодара кнеза Бурђа Вранеша*“ са игуманом Матејом. Напомиње, да је подигнута црква са две куполе, изнад централног дела храма, и изнад припрате. У исцрпном запису монах Никифор каже:

„...Вољом оца и сѿарањем сина и исѿуњем Свѿеѿога Духа, ја Христѿу смеран и више од свих ѓрешни и најмањи међу свѿишеницима, јеромонах Никифор, најисах ову ѿохвалну књиѿу свѿиима у месѿу Засѿѿују у храму св. Арханѿела Михаила ѿри реци Лиму, а за службу и за чѿшање у храму свѿеѿоѿ и славноѿ чудоѿтворца Христѿовоѿ Николе и Усѿења Пречисѿе Боѿомаѿере, иконе мироѿошчѿе...“

Очеви и браћо љубљени, молим Вам се и ѿрекљнем Вас, и клањам се смерно лицем – сѿарцима као искусним очевима као браћи, младима као деци – који буду чѿшали или ѿисали, исѿрављајѿе, а искусни благословѿиѿе, да и Вас Боѿ благослови.“

Јер ми бејасмо у ѿа ѿешка времена уверѿени и омражени за сва будућа времена, као иѿѿо Христѿос рече: Пре Вас мене омрзоше... Тако и ми нисмо били мирна ума збоѿ садашње невоље у владајућем исламском царствѿу.“

А заѿим ко буде ѿребало да служи из ове књиѿе, ѿомениѿе оѿѿѿ Вас молим христѿољѿѿи, мноѿо да чувашѿе и сачувашѿе од каѿања (воска) од ѿеѿања и од немилосрдноѿ кѿдања или од шарања на ѿразном, унуѿра и около иѿѿо је обичај безумних људи. Такви да су ѿод клѿѿвом Сѿасовом. Осим да је оно иѿѿо је ѿѿгрешно буде исѿрављено, да исѿрави онај који је искусан. Тај да је благословен.“

Ако неки хоће да некуда дену овај Минеј од храма св. Николе и Усѿења Пречисѿе, са некаквом ѿреваром ѿвола, или неком у залоѿ да, и ѿако одвоји од цркве св. Николе, ѿакви да су ѿрокљѿѿи и ѿрикљѿѿи од Сѿаса Свѿдржѿиѿеља и Пресвѿѿе ѿѿгове маѿере и свѿеѿога чудоѿтворца Христѿова Николе....“

Црква у Брезоевици код Плава

означен је крај граничних области југозападне Србије и Полимља, које су можда још раније припадале босанској држави. Нема писаних трагова шта се у времену турских освајачких похода догодило са многим црквама и манастирима у сливу реке Лим. Судбина седишта дадробосанских владика у Бањи код Прибоја и ѿено рушење могао је бити знак да су и друга светилишта тада страдала. Повод за изнети суд јесте одмазда над милешевском лавром за коју се зна да је спаљена 18. новембра 1459. године.

Временом, средњовековни манастири у Полимљу губиће духовни значај и улогу. После трагичних збивања у другој половини XV века, читава подручја остајала су без становништва. Пусте пределе и жупна подручја Лима и ѿегових притока насељаваће житељи Херцеговине и црногорских брда, сточари и потомци старих ратника. Све више се обнављају и подижу мале локалне

ко да може читаоце оставити равнодушним. Монах преписивач, свестан тежине времена, општих несрећа али и клетви са рукописних и штампаних књиѿа, које су одношене из матичних манастира, захтева да се рукописне књиѿе из давно срушеног манастира Заступа имају вратити у ово светилиште недалеко од Бродарева. Али само под условом ако се манастир Заступ икада понови (обнови). Ако се то не догоди, књиѿе из Заступа имају служити св. Николи на Лиму код Бијелог Поља, где је ово и записано у дому извесног Илије Петровића. До нашег времена манастир Заступ није обновљен, комплекс је у рушевинама, зарастао у шипраг и растиње а књиѿе се и даље налазе у Никољцу код Бијелог Поља.

Знаменити преписивачки центар у Полимљу, манастир Заступ у времену свог успона имао је у порти три цркве посвећене св. Николи, Успењу Богородичином и Арханге-

Садржајан запис монаха Никифора из Заступа, препун лиризма и трагике времена може се сматрати непоновљивим документом епохе, писан у првој половини XVI века у скрипторијуму овог забитог манастира у Полимљу. Као и у другим примерима, у шипраг зарасли остаци манастирског комплекса Заступ временом су прекривени велом заборава. Без обележених симбола или знакова да је ту некада био знаменити манастир његове радионице и скрипторији, Заступ је осуђен на трајање у рушевинама. Али његове књиге, духовни производи из Заступа трају и зраче неком чудесном светлошћу. И служе, по аманету у св. Николи у Никољцу код Бијелог Поља. Књиге из једног манастира постале су временом много познатије од храма коме су припадале и његових сакралних остатака.

Судбина једног другог манастира у Полимљу (сада парохијске цркве), није тако трагична као што је то био усуд Заступа. За цркву у селу Брезојевици код Плава на левој обали Лима, зна се да је рушена и обнављана у више наврата као и да је подигнута на темељима старије, непознате грађевине. У исто време, ово је један од храмова који сведочи о нама јер постоје писани докази да је рушен после Другог светског рата, по нечијој тајанственој заповести. Најстарије знање о храму св. Тројице у Брезојевици сеже у другу половину XVI века, у време једне од њених обнова. Остало је записано да је храм обнављан у седмој деценији столећа у коме је у Пећи успостављена и Српска патријаршија. Један од поменутих ктитора био је и њен игуман Нестор, али и неки други локални кнежеви, као што су кнез Вукмир Стефанов, Живко Белаков и извесни Марин са породицом.

И тројички храм у Брезојевици остаће познатији по рукописним књигама које су овде чуване, од судбине самог манастира. У трагичним временима, о којима никад довољно слутњи нити сазнања, неким нама мање знаним правилима, највредније књиге одношене су на најскровитија места, и о томе су знали малобројни. Да су тајне чуване до судњег часа и најчешће одношене у гроб, сведоче неки непроцењиви рукописи из Брезојевице, преписани на пергаменту. Један од њих, за који се још увек верује да је био чудом спасен од похлепних трговаца старим књигама у првој половини XIX века, јесу Службе српским светитељима, међу којима и оригинална Служба Преноса моштију Св. Саве из Трнова у Милешеву. Тајновитост ове древне књиге делимично је разре-

шио учитељ из Гусиња Ристо Николајевић који је у осмој деценији XIX века, извршио препис Службе Преноса за потребе обновљеног милешевског храма, у коме су Савине мошти почивале и где се Служба вековима обављала. Учитељ Николајевић копирајући делове служби са пергаментног рукописа из XIV века, и сам запрепашћен квалитетом аутентичних илуминација и писма, успео је, истина скромно, да понови неке иницијале и раскошне заставице. Сагледавајући данас копије, може се само слутити о вредности оригинала, коме се, на жалост, касније изгубио сваки траг.

И друге књиге из Брезојевице постале су чудесна сведочанства наше судбине и трајања. У првој по-

која за ову тему има изузетан значај. Он је, каже започео градњу куће једном Арбанасу у Гусињу и код њега видео рукописну књигу из манастира Брезојевице код Плава: „*И шићак му је и он нешићега да ми је да док му не озигам кућу за ову књижу. И зидах цијело љетио дабе и враићих књижу свейоми храму и нека је йроклеј онај ко је буде узео из манастира. Ово зайиса да се зна, Лука љетиа 1832*”.

Свака интерпретација прошлости носи у себи извештан ризик. Прошлост српског народа која је у својој бити епског карактера, тај ризик увећава. Документи из архива као превасходно доказни материјал о догађајима из историје, припадају неким другим народима, чији су

Локалитет манастира Заступа

ловини XIX века, у време велике похлепе и распродаје ћирилских рукописних књига, било је и оних који су књиге склањали и чували слутећи да ће доћи нека друга времена и неки други људи. И док су најобразованији и најбоље упућени, успоставили мреже сарадника и купаца српских ћирилских књига, неки други можда неписмени људи, откупљивали су поједине примерке враћајући их црквама којима су припадале. О једном од њих, неимару Луки, сведочи драматичан запис на једном рукописном Октоиху из Брезојевице, који боље од свих других приповести сведочи о свеколикој драми пљачкања и чувања, одношења и враћања вредних рукописних књига.

Зидар Лука за себе каже да је позната личност и да њега као клесача камена зна цела долина Лима. Даље, он наставља драматичну приповест

историчари позивања на вишеструке изворе око истих збивања, оцењивали као врхунску способност истраживача. Шта рећи за прекинути национални и културни континуитет српског народа у једном периоду његове прошлости? Српско историјско памћење садржано је у шкртим записима на маргинама рукописних и штампаних књига. Сачуване књиге из скривених манастира Полимља, остају чудесни, документовани извори о прохујалим усудима и збивањима, којих не налазимо на неким другим местима. Ови документи без обзира на шкртост и лексику, могу се сматрати веродостојним и драгоценим доказима нашег трајања као што је и споменичко наслеђе Полимља одавно прешло границу једне епохе и једног етноса.

ДРУШТВЕНА СТРУКТУРА И НАРОДНИ ЖИВОТ У СРБИЈИ У XIII И XIV ВЕКУ

Није лако створити слику о народном животу у Србији у XIII и XIV веку. Ово утолико пре уколико се има у виду релативно мало очуваних мада веома јасних и драгоцених споменка из тога доба који сведоче где је живео и развијао се српски народ.

Очувани споменици су, углавном, црквене природе, пре свега цркве и манастири и њихове реликвије, а уз њих документи и списи разних намена (повеље, писма биографије, записи, описи живота, ликовне и друге представе и друго). Ипак, све ово омогућава да се ослањањем на изворе и радове друге врсте (К. Јиречек, Ст. Новаковић, С. Ђирковић, Р. Михаљчић, Р. Самарцић и други) премосте временске и просторне разлике и тако повежу у историјску целину велика историјска раздобља која оцртавају живот ондашњег човека и приказују његов поглед на свет. Неки примери ће то најбоље показати.

Границе Србије у XIII и XIV веку су биле веома променљиве. На западу и југозападу Србија је излазила на Јадранско море (област средњовековног Поморја), а према северу на Саву и Дунав. Према Бугарској граница се кретала планинама поред Тимока а на југу је допирала до гребена Шаре планине и Скопске котлине. У састав Србије улазили су Горњи и Доњи Пилот (данас у Албанији Пулати) предели западно од Призрена. У време цара Душана граница се пружала источно од градова Сера и Дrame (Кавала), а на југ, међу осталим, обухватала је Епир и Тесалију. У то време две трећине Балканског полуострва захватала је територија Србије. Сходно територијалном простирању премештана је престоница из Зете према Брскову, Расу, Звечану, Новом Брду, Призрену, Скопљу, а као седишта државне управе помињу се и многа друга места међу којима су: Јелеч, Дежева, Сјеница, Дугопоље, Врхлаб и друга.

Срби су, на простору између јужног дела Јадранског приморја, од реке Цетине на западу, до Подунавља, све време чинили основно становништво. Између Срба је било, у оазама, остатака старијег становништва, потомака полуроманизованих Илира и Трачана из позноримског времена (Власи-

Романи). Власима су се називали и потомци подунавских Римљана који су били пастири, а у Јадранском залеђу, у Далмацији, било је Моровлаха (Црних Влаха, тако названих по одећи црне боје). У Приморју, на Јадрану, за становништво градова, употребљавао се назив Романи или Латини, односно српски Власи.

Структура становништва у XIII и XIV веку била је хијерархијски и социјално раслојена. Основно становништво, сем свештенства и властеле, чинили су Срби (обични грађани). Размицањем државних граница ширили су се и неки етнолошки појмови. У XII веку, на пример, В. Тирски описује Србе као пастире (без земље), а каснији писци их представљају само као земљораднике. Под именом Власи се подразумевају далматински Романи, а под Србима само словенско становништво. У XIII веку сви пастири (сем Арбанаса), без обзира на етничку припадност, називају се Власи а земљорадници (тежаци) Срби. Пастири су, за разлику од земљорадника који су увек везани за земљу, имали знатно веће слободе. Пастири су обезбеђивали резервну храну (месо) за покрете и припадали су због тога владару, који их је, у одређеним приликама, даривао манастирима и властели. Међу становништвом Србије су одређену улогу имали Немци, досељеници из Угарске, који су се бавили рударством (познати Саси). По унутрашњости се јављају и насеобине „Латина“, претежно трговаца из Приморја које су познате и као „Дубровачке колоније“.

У Србији XIII и XIV века земљорадничко село и пастирски катуни чине основне насеобинске јединице. Градска насеља (Скадар, Дриваст, Бар, Улцињ, Будва, Котор, Рудник и други) чинили су управно административна средишта. Вароши на југу биле су романског или грчког порекла а на северу су стварани административни организми друга типа. Неки од ових градова имали су велике аутономије, као Котор, на пример, који је иначе имао велики утицај на развој средњовековне Србије. Катунски као пастирска насеља били су друкчије уређени од ратарских села. Сељаци су делом били и занатлије.

Жупа је чинила основну управно – територијалну јединицу. Она је, по правилу, била насељена међусобно сродним становништвом (братства, племена). Жупом је управљао ђефалија (кефалија) или властелин (власник жупе), што је зависило од њеног статуса према држави. Старешине села, старешине пастира и управници тргова имали су титулу кнез, мада је било и главара друге врсте. Код пастира се помињу „примићур“, „челник“ или „катунар“. У државној хијерархији биле су познате и друге титуле, међу којима су: порезници, соколари, чувари печата, стегоноше, челници, велики слуге (високи дворски великодостојници), војводе, а у време царства севастократор и деспот.

Кућа, односно породица која је улазила у оквир рода, братства и племена, чинила је основну друштвену јединицу. По овоме се може закључити да је племенско уређење у Србији почивало на пореклу од једнога претка. Због тога се име племена и братства није лако мењало већ је постојало вековима, а обележје куће (презиме) се могло мењати, по оцу, из генерације у генерацију. Старешина братства или села био је кнез.

Племе је, као и кућа, према суседима чинило и политичку целину. Имало је војводу који се, по правилу, увек бирао из истог братства на јавној скупштини која се одржавала под ведрим небом на за то устаљеном месту. Племе је имало своју војску и своју заставу која се називала стег. Поред племенске и жупске одржаване су и државне скупштине које су називане: збор, сабор, скуп, скупштина, окуп, станак. На овим државним саборима јавно су доношене све одлуке.

Структура друштва у средњовековној Србији била је класно хијерархијска. Није било наследних сталеза и каста. Чак је и владарска породица водила порекло од сеоског живља. Временом се образовало високо племство (велможе) и њихов витешки ред. Ниже племство чинили су војници (једнина војин, војиник). Властелин је могао изгубити добра која је поседовао.

Црква је припадала одвојеном сталезу. Свештеник и монах су чистав живот посвећивали црквеним потребама. Због тога је српска

црква увек служила потребама народа па је као таква имала веома велики углед у народу без обзира на њену хијерархијску управну организацију.

Срби су, по оцени суседа, сматрани за ратоборан и храбар народ. О томе сведоче бројни грчки извори. Војску је сачињавала властела са коњичком пратњом. Пешадију су сачињавали храбри и хитри стрелци, лако наоружани пешаци, пастири и најамници, углавном странци, које је доводио и плаћао владар. Краљ је био врховни командант а војводе његови заступници у одговарајућим јединицама. Од оружја се помиње копље, мач, палица (топуз), лук и стрела. Поред овога употребљавао се самострел и праћка. За заштиту се користио штит, шлем, оклоп. Постојала је железна заштитна опрема и за коње.

Војна обавеза је почивала на баштини и пронији. Баштине су биле наследна добра којима су власници слободно располагали. Пронија је била војничко добро које су Срби преузели од Грка и увели га још у време Стефана Немање. Војници најамници су регрутовани из реда хришћанских витезова и нехришћана пореклом са истока. Међу овим војницима најамницима је било Италијана, Немаца, Кумана и других.

У правном погледу Србија је у средњем веку била ближа средњо-европском него византијском законодавству. Али, упоредо са позитивним правом веома много су се поштовале и обичајне норме које су пратиле бројне таксе и глобе, вражде (измирења), плаћање крви и измирења. Најважнији такав споменик је Законик цара Душана који је проглашен 21. маја 1349. у Скопљу.

Истражни и доказни поступци су били веома развијени. Заклетва је била важан доказ. Поред појединачне постојала је и колективна одговорност, посебно за штету, крађу или убиство. Судило се по закону, али и уз уважавање обичаја.

Србија је у XIII и XIV веку у привредном погледу важила за богату земљу. Стока је сматрана великим богатством. Поклањала се пажња свим врстама стоке, посебно коњима. Следила је потом земљорадња а уз њу и рударство. Шуме су у економији такође имале велику улогу. Риболов је био развијен на рекама и језерима. Занатлије су се у Србији тога доба називали мајстори а њихове вође протомајстори. Бавили су се пословима свих врста који су били по-

ребни ондашњем друштву. Ипак, пастири (чобани) су дуго остали најснажнији елемент, јер су они, у односу на тежаке (земљораднике) у равницама, лакше пролазили у време ратних сукиоба, неродних година и епидемија (помора).

Трговина је током XIII и XIV века имала знатну привредну улогу. Поред локалне трговина је била развијена и са Приморјем. Добра су преношена на коњима у караванима. Извозили су се производи од сточарства, затим жива стока, коже, лој, маст, вуна, сир, восак, производи кућне радиности, руј за бојење, со, гвожђе, бакар, сребро. Увожени су мануфактурни производи, лекови и боје. Размена добара (трампа) обављала се и на панађурима (сајмовима) који су одређеног дана у години одржавани у појединим градским насељима или на културним местима, код цркава и манастира. У привреди и трговини пчеларство је такође имало доста удела јер се мед користио као шећер а од воска су се правиле културне свеће и свеће које су служиле за осветљење.

Споменици материјалне културе (сем црквених) су веома скромни у XIII и XIV веку. Мало се зна о сељачкој кући и њеној опреми. Пастири су становали у колибама (становима) а земљорадници у зградама од дрвета раштрканим по ивицама њива, поред винограда и по воћњацима. Кућа је била средиште и оличење имања.

Огњиште је било средиште куће и целокупног породичног и друштвеног живота у њој. За загревање других просторија, када је то било потребно, користиле су се наменске посуде од бакра у којима се држао и преносио жар. Изнад огњишта су висиле вериге а на њима стављао ката за кување.

У кућама се налазило посуђе рађено од метала, земље, камена, дрвета. Уз зидове су се могли видети ормани. Постојале су трпезе (столови) са којих се обедовало. Седло се на трножним столицама и на земљи. При јелу су коришћене жлице (кашике), вилице (грчки-пирун) и ножеви. Посуде за течност су биле од дрвета, коситра и стакла. Познати су пехари разних облика „на стопици“ или без ње. Куће имућнијих сталежа су биле застрте шареним простиркама. У њима су за осветљење коришћене свеће, али се употребљавао и луч као и у кућама сиромашнијих слојева.

У кућама свих слојева помиње се „одар“ и то са „меком“ постелином, која се ноћу распрости-

рала по сламарици која је ноћу лежала на земљи. Јастуци су се ретко употребљавали. Покривачи су били од платна или од сукна.

Грађевине су највиднији споменици. Има лепих цркава и манастира који сведоче о богатству земље и смислу за уметност њених житеља. Пада у очи утицај мајстора из Приморја. Али, током XIII и XIV века већ се развија „српски стил“ у архитектури који прераста у тзв. „Рашку школу“ која оличава спону између Грчке и Константинопоља (Цариграда). На рашки стил надо-везује се, уз светогорске утицаје, тзв. „Моравска школа“.

Световне грађевине (куће и дворови) су рађени од дрвета и чатме. У приморју се користио камен и опека. Око кућа су биле зграде за послугу, коњушнице и дуге привредне зграде. Племићки дворови су имали бедеме и куће за одбрану. У варошима је било „кућа на два или три боја“ (спрата).

Одело и одећа су били домаће израде, по облику слични народној ношњи која се до недавна чувала по нашим селима. У почетку је од страних хаљетака био прихваћен само огртач извезен сребром и златом који се носио у свечаним приликама. Одело је прављено од домаћег сивог сукна, шајка, мрчине или модрине, а огртач од склавине. Одело за свечане прилике је било црвене а ређе и зелене боје, постављено крзном. Падају у очи појасеви од црвено или црно обојене коже, затим „као крв“ црвене, модре или зелене свиле и кадифе. Уочљиве су разне врсте запона (копче) и пуца на рукавима. Зими су ношене шарено украшене рукавице, мушки кратки капут (сукња) и гуњ (плашч). Сељаци и пастири су носили опанке направљене од свињске или говеђе коже. У варошима су биле у употреби кожане или чохане цревље, односно чревље (ципеле), разних боја.

Од покривала за главу пажњу привлачи „капус“ (врста капуљаче) од црне или модре чохе, затим капа од кадифе или вунена капа (оперважена кожом) звана клобук и ваљаница.

У женској ношњи истицала се кошуља рађена „по словенској моди“ (вероватно везена), сукња (словенска) од свиле, хаљина која се појасом притезала у струку и убрадач (марама, вео) од платна или свиле. Обоци су наушнице (минђуше) а каличак украсна верижица (ланчић). Уочљива је дијадема на

челу, крст о врату и прстење на прстима руку, од злата и сребра или код сиромашнијих од другог материјала.

Народни живот у XIII и XIV веку прате многа схватања, обичаји и веровања. Брак се склапао прошевином, веридбом, уговором, свечаношћу. Али, отмица девојке се никада није изгубила без обзира што је забрањивана. Брак је у то време био доста лабав. Могао се склопити и растурилити из личних разлога или, у вишим слојевима, из политичких потреба. Међутим, жене су иступале него исто тако велике и мале властелинке. Заклињале су се, на пример, у име својих људи, жене које су биле старешине пастирских катуна.

Прељубе су строго кажњаване. Чак отсецањем љубавниковог носа, конфисковањем имања, новчаним глобама. Зна се да је Свети Сава, на пример, а то су следили и други, преклињао да се људи клоне љубакања, бракаломства и другог „сваког блуда“.

Култ покојника је заузимао значајно место у средњовековном народном животу. Помињу се бела и црна боја као ознаке жалости. Покојници су често преношени с једног и сахрањивани на другом месту, посебно великодостојници. Подизане су још за живота „вечне куће“, „на својој племенитој баштини“. Описан је, на пример, погреб краљице Јелене (1314), над чијим је одром њен син, краљ Милутин, „лио сузе“, „чупао себи косу“, „био се (ударао се) по лицу“.

Покојници су сахрањивани изван насеља, у гробљима која могу бити врло стара, посебно могиле. Грбови су у долинама или по шумама, често обележавани крстовима од дрвета. На неким од њих има натписа са шаљивим обртима: „И ви ћете бити ово што сам ја, а ја више никада нећу бити као ви!“ Нема скоро никаквих писаних бележака о култу покојника, даћама, задушницама и поштовању предака.

Било је развијено, по свој прилици, веровање у натприродне силе, виле, вукодлаке и вампире. Веровало се у чуда. Посебна улога приписивана је „миру“ из Немањиног гроба у Студеници и „миру“ из гроба Стефана Уроша III, односно краља Стефана Дечанског у Дечанима. Веровало се у разне чини и записе. Има молитава и изрека против уједа змије, крволиптања из носа, реуме и другог. У „записима“ против беснила, уједа змије и дру-

гог, често се налазе неразумљиве грчке речи исписане на листу хартије. У чарања спадају призивања светаца, употреба животињских лобања, крв, срце слепог миша, срце гаврана.

О болестима и хигијенским приликама има доста података. Пре свега се зна да су постојали лекари који су се називали врач. Пружали су болесницима разне врсте помоћи, с успехом су обављали одређене хируршке захвате и лечили од киле (брух). Вршени су одрешени хируршки захвати. Организоване су и болнице, углавном при манастирима (Студеница, Дечани, Манастир Св. Архангела код Призрена, на пример). Ондашњој медицини су, изгледа, велику бригу задавали кљаста и наказни болесници „са жигом на лицу, осмуђене косе и браде“. Неизлечива лепра (српски „проказа“) била је зло које се раширило у време крсташких ратова. Болесници од ове болести били су посебно обележени. Облечени су у посебна бела одела. Зна се, на пример, да је Немања помагао „прокажене“, а код Дечана је било склониште у коме су неговани они којима беше „лице иструлило“ а месо опадало са костију.

Старосрпске медицинске књиге углавном су преводи грчких медицинских списа. У њима се дају упутства о лечењу грознице, зубобоље, зујања у ушима, глувоће, крволиптања, сунчанице, несанице, кашља, вратобоље, осипања по кожи, катар црева, болова у желуцу, слабости срца и другог. Има помена о лековима од ударца мача, прелома, опекотина, уједа пса и змије. Лекови су углавном биљне природе, животињског и ређе минералног порекла.

Српско средњовековно друштво познавало је разне врсте забавног живота. Лов је спадао у племениту школу ратовања. Ловило се луком и стрелом уз помоћ хајкача, паса и сокола. Приређиване су забаве о празницима, углавном игре са оружјем, „русале“ игре са мачевима. Око Божића кретале су се по насељима русалијске поворке које су играле код извора, грובהа, култног дрвећа, цркава. Прослављана је нова година (Календе, Коленде). Одржаване су витешке игре. Многе од тих игара, посебно оне на коњима, су истовремено служиле у припремама за ратовање.

У селима се игало на за то одређеним местима. Гусле и гуслање пратило је меланхолично рецито-

вање епских песама. Од других инструмената се у средњем веку помињу рог и фура. Свирача је било и на дворовима. Певало се о свадбама, приликом обављања пољских радова, код стоке, на путовањима.

Сваку свечаност пратиле су гозбе (пир) на којима се јело и пило. Гозбе су праћене здравицама (од здравље, здрав). Употребљавана је углавном храна биљног порекла (хлеб, погача, каша), затим пите од теста пуњене месом и сиром. Јело се усољено свињско месо, сланина, месо других домаћих животиња, сиреви разних врста. У исхрани је, тамо где је за то било услова, коришћено месо дивљачи и риба. Од пића је у употреби била медовина и врста пива које се припремало од хмеља, овса и јечма. Пиће је држано у „леденицама“ и другим за то намењеним просторијама.

Напред поменута, често сувопарна, набрајања ипак довољно сведоче да је народни живот у Србији у XIII и XIV веку био осебујан и обухватао је све гране људске делатности. Србија је у то време већ била стабилизована и сређена земља. То је био онај чинилац који је српски живаљ објединио у једну целину која је била у стању да одоли свим искушењима у којима се нашла у каснијим вековима, у време турске петвековне окупације, и да поново равноправно стане у ред са другим ондашњим и каснијим европским заједницама. Ово је било омогућено и услед тога што је српски народ и у средњем веку и касније увек био отворен за све добронамерне.

У држави Србији никада није било већих етничких сукоба, без обзира на то што су на њеној територији примане и прихватане и друге етничке заједнице. Арбанашке и влашке пастирске општине, романски и грчки живаљ који је живео по варошима као и изнајмљени рудари Саси (Немци) који су живели по рудницима, сви су се веома добро slagали са Србима. Уосталом, међу српском властелом и властеличићима било је достојанственика другог етничког порекла, што на свој начин потврђује свест развијеног српског друштва које је кроз векове увек остваривало хуман, човечан и племенит живот достојан човека без обзира на веру и националност. Тај поглед на свет српског друштва остао је и до данас препознатљиво обележје и саставни део српског етничког бића.

ЦРКВИНЕ НА ОБАЛАМА ЗЛАТАРСКОГ ЈЕЗЕРА

Недовољно позната и непрочитана историја, скривена у археолошким слојевима, често је сачувана народним памћењем и предањем које задуго опстаје. Топоними као што су црквина, црквиште, манастирина и манастириште, светиња или богомоља, сведоче о постојању тешко видљивих или потпуно скривених трагова некадашњих сакралних објеката. Једном осветшани православни храмови чувају своју светост док трају и последње њихове честице па их верници походе и када престане служба, замукну звона, када се уруше и дрвеће израсте из њихових зидина. О онима које заувек прекрију воде нових акумулационих језера остаје само да се приповеда, али се још увек могу истражити и осветлити црквине које су опстале на њиховим осамљеним и тешко доступним обалама.

У селу Ојковици постоји локалитет под називом Црквина, место које народ памти по некадашњој богомољи. Ту, у близини Сињца, била је караула и Грчко гробље. Некада се та зараван, звана Варкашевина, налазила високо на брегу који се издизао из корита реке Тисовице. Данас, црквини у Варкашевини најлакше се прилази са језера које је потопило пространу, плодну долину и већи део села. Када се чамац приближи обали код Батаковића кућа, прође се крај омањег каменитог и песковитог острва, видљивог само при ниском водостају, на коме се некада налазило поменуто старо, а народ га је називао „*Грчко гробље*“.

У летопису кућанске и потоње негбинске парохије, у који су свештеници Поповићи уредно уписивали значајне догађаје, село Ојковица се све до 1820. године помиње у њеном саставу. То не значи да село није имало своју цркву већ да су се парохије у то време углавном делиле према свештеницима. Забележен је поп Илија коме су 1782. године додељене Ојковица и Трудово да у њима службује, док је поп Аксентије, у исто време и истој нурији, био надлежан за Негбину, Кућане, Белу Реку и Бурађу. Према сачуваним подацима и казивањима мештана, стару ојковачку цркву запалили су Турци у време Првог српског устанка. Био је то поход пљачкаша у крајеве

који су били ослобођени током Карађорђевих борби око Сјенице када је, на исти начин, страдала и црква Вазнесења Христовог у Борју у Кућанима.

У првој половини XIX века у Ојковици су се налазили свештеници Александар и потом Самчо, такође припадници кућанске свештеничке фамилије Поповића. Самчов син Божо, уместо да наследи

Ојковица, римски споменик

оца у цркви, одметнуо се у хајдуке због чега је власт, огорчена због хајдучке непослушности и недела, 1855. године протерала попа Самча и целу његову породицу у пожаревачки крај, а село поделила белоречкој и кућанској нурији на управу. Записи с почетка XX века говоре само о локалитету са остацима некадашњег храма на Сињцу који, у међувремену, није обнављан.

Православни народ није могао дуго да опстане без своје цркве. У планинским пределима негбински, кућански и белоречки храмови били су веома удаљени за оне који су их пешице или на коњима походили па је на истом светом месту, као што се вековима догађало на узаврелим балканским беспућима, и ова светиња обновила. Старији становници Ојковице чувају у сећању цркву у којој су крштавани и венчавани

током прве половине XX века, све до почетка Другог светског рата. У Летопис негбинске цркве уписан је податак да је, на Сињцу, на месту које је називано црквина, „*начињена кайела, свршена уочи њразника Петровдана 1926. године*“ Забележено је и то да је владика наредне године својим решењем одредио да се у новој ојковачкој цркви може вршити причешће парохијана три пута годишње.

У засеоку фамилије Батаковића, на заравни изнад које се у страни брега простире сеоско гробље, а која данас лежи на обали језера, уочавају се остаци порушене ојковачке цркве Светих апостола Петра и Павла. Од зидова некадашњег храма остала је усправна само полукружна олтарска апсида грађена сигом са по неким редом плочастог камена, ширине око 5 и висине од 2 метра. Сачуван је и узани прозорски отвор, померен ка југу у односу на осу олтарске апсиде. На самом локалитету уочавају се остаци темеља некадашњег храма укупне дужине око 10 и ширине око 5 метара. Према казивањима, последња ојковачка црква била је скромна, једнобродна грађевина, брвнара, са куполом у врх крова покривеног дрвеном шиндром. Зидана олтарска апсида могла би представљати остатке ранијег храма, срушеног у време Првог српског устанка, уз коју је, у каснијој обнови, подигнута црква брвнара. Упамћен је и иконостас у њеној унутрашњости који је, претпоставља се, страдао у време рушења храма. Памте се и радо призивају заједничким сећањима литургије у цркви и велики народни сабори у Варкашевини, који су радовали и зближавали људе сваког Петровдана.

Непосредно испред некадашњег западног улаза у храм где су сада видљиви још само његови темељи, на јужној страни, постављене једна уз другу у заједничком каменом опсегу, налазе се две веће надгробне плоче обликоване профилисањем површине на четири воде, незнатног нагиба. Како се два поменутог гроба налазе испред самог храма, могло би се претпоставити да су особе које су ту сахрањене на неки начин везане за цркву или заслужне за њено подизање. Јако корење дивљег ра-

стиња веома је оштетило и готово разорило северну надгробну плочу па се, с великом муком још може прочитати да је на још, када се чита са истока ка западу, написано: *Ј.П.1929.5*. Могли би то бити иницијали покојника и година његове смрти. На десној, односно јужној плочи целом њеном дужином, али сада са запада ка истоку, великим словима исписано је име: *ЈОВАНА ПИСКОВИЋ*.

Извесни Јован Писковић био је познат у народу по легенди која још није заборављена, а односи се на охолог и бахатог *сѣтаровлаха* званог *Бесни Писак*. Живео је крајем XIX и почетком XX века, а приповеда се да је имао слугу Макањића из села Амзића који га је 30 година верно служио. Када је од рада и година изнемогао, Писковић га исплати и пошаље кући, но брзо се покаје, стигне га на Сињцу и убије како би повратио свој новац. И сада на Сињцу постоји место које се назива Макањин гроб. Народ сматра да су се фамилији Писковића, због тог страшнoг злочина, затрли корени. Досељени су у Ојковицу почетком XVIII века из Матаруга код Пљеваља у Црној Гори као велика породична задруга. Предео који су тада населили и данас се назива Писковића Врх мада они ту више не живе. Јован Писковић је три године пре своје смрти, оптерећен великим грехом, помогао да се на месту званом црквина, 1926. године, обнови храм, упућујући тако Господу и његовим првоапостолима молбе за опроштај. Стекао је тим чином и ктиторску привилегију да буде сачуван са супругом Јованом у порти, непосредно уз зидове храма. Претпостављено покајање исказано је скромним иницијалима над његовим гробом и великим словима којима је преко целе надгробне плоче исписано име супруге Јоване. Она је, иначе, у најлепшој успомени сачувана међу потомцима у последњој кући Писковића у Бурађи. Када смо их посетили трагајући за подацима о ктотору обнове ојковачке цркве дочекала нас је девојчица Јована која с поносом носи и чува њено име.

Некада гранична област раздвајања српске и турске државе, у времену након Другог светског рата, Ојковица је постала позната по веома израженим сукобима партизана и четника, па народ казује да су њену последњу цркву срушили комунисти. Када је, седамдесетих година XX века, плодну долину река Тисо-

вице и Увца испунила вода, богомоља је остала без копненог прилаза, веома тешко приступачна, а становници Ојковице, расељени на различите стране, ретко су је походили. Временом је зарушена и запустела. У некадашњем олтару, под отвореним небом, лежи пала часна трпеза, а катанац и браву којом су некада отворана црквена врата лагано једе рђа на олтарском прозору. На исти начин дотрајава високи свећњак срцолико обликоване металне површине са урезаним натписом који се још може читати: „*Цркви негбинској сѣомен родитиљима ѣрилажу сино-*

Ојковица, црквина у Варкашевини

ви Михаило, Дражић и Маринко, браћа Ковачевићи 1904. године“. Од поменуте велике породичне задруге Мунигуза из Негбине потичу и Ковачевићи који, пресељени у Годовик, прилог за спомен прецима чине парохиској цркви у свом завичају. Тако се сазнаје да су, по рушењу старе негбинске цркве, вредности које су се у њој налазиле, пребачене у храм у Ојковици, обновљен на старој цркви на Сињцу.

Усправна олтарска апсида још пркоси и одолева времену чекајући да, као некад, верници приђу својој богомољи на дан храмовне славе, што и даље чине они малобројни који нису напустили своја огњишта, окупљајући се на литургији и народном вашару сваког Петровдана. Нека будућа истраживања локалитета у Варкашевини свакако би осветлила историју њених сакралних здања, од првобитног средњовековног до обновљених храмова из турског периода и последње скромне богомоље настале трудом једног покајника, историју какву исписују многе православне светиње у Србији.

У истом селу чије се име у синђелијама рашких митрополита често пише и као Хојковица, постоје трагови још једног од многих несталих и заборављених храмова. Један од најстаријих познатих локалитета који непрестано буди знатижељу становника овог краја, у народу је упамћен као Градина. На пространом платоу окруженом венцем брда и данас се сасвим јасно распознају трагови једне од многих несталих и заборављених цркава. Њени зидови, од олтарске апсиде, наоса до припрате и западног улаза, сасвим се јасно уочавају на затрављеној површини простране ливаде. Оријентисана у правцу исток – запад јасно указује на некадашњи православни храм од чијег страдања је протекло

толико времена да је народ, што се ретко догађало, заборавио његову посвету. То се догађало углавном средњовековним храмовима који су страдали у првим налетима Турака, током XV или XVI века, у временима у којима народ, због сталних опасности и страдања није обнављао своје порушене богомоље. На простору Старог Влаха потоњи векови донели су велике сеобе, а у неким селима дошло је до потпуне измене становништва тако да су фамилије староседелца веома ретке.

Истовремено, назив локалитета Градина указује на постојање старог града који је рушењем стекао, а потом сачувао свој назив. Страдањем црква таква места су називана црквине, кула – кулине и сл. На ливади недалеко од места на коме се распознају трагови некадашње цркве затечен је један споменик, могло би се претпоставити надгробњак. Веома је оштећен, а представе које је некада имао потпуно су уништене дејством неповољних атмосферских прилика којима је био изложен током протеклих векова. На његовој чеоној страни која је, рекло би се, једина била обрађена, некада се налазила правоугаона ниша уоквирена профилисаним оквиром, погодна за исписивање натписа од кога ништа није очувано. Изнад нише, у врху споменика, уз велики напор уочава се представа руке од рамена до шакве, савијене под правим углом у лакту, што указује на могућност да се ту некада налазила допојасно представљена људска фигура, изведена у плићем рељефу. Испод нише, у дну чеоне стране, у сасвим плитком рељефу, још теже уочљива, распознаје се фигура коња у ходу који са леве стране иде ка десној тако да његова глава и врат заузимају централно место на површини одређеној за ову представу. Само хипо-

тетично може се ukazати и на силуету човека који је представљен како стоји испред коња. На све четири стране око оквира нише изведена је стилизована лоза такође плитког рељефа.

Најближе аналогије за овакву обраду надгробног каменог белега налазе се на многобројним сачуваним римским споменицима што би локалитет датовало у римско доба. Присуство православног храма сведочи о уобичајеном коришћењу старог култног места у потоњим временима за подизање цркава или манастира.

На брегу, западно од некадашњег храма, сачуван је топоним звонара па се може претпоставити постојање манастира о чијој су безбедности бринули монаси настањени у утврђеној кули. У њеном су врху звона оглашавала службу и молитву, а када је стигла турска забрана, само изузетно, монасима су звона најављивала узбуну због опасности које су долазиле. У касном средњовековном периоду многи су манастири, пред опасностима које су доносили турски освајачки походи, обезбеђивани утврђењима, пирговима подизаним на истуреним положајима са којих се могао контролисати прилаз. Такве утврђене куле имале су у свом врху звона, а у времену турске забране клепаала којима се оглашавала опасност и монаси позивани да се, поневши вредне црквене драгоцености склоне у њихове, знатно безбедније, добро утврђене зидине.

Могло би се, у закључку, претпоставити да се на локалитету који данас народ назива Градина поштујући култом заштићен простор на коме нису ни стоку напасали, ни орали, ни сејали, налазе остаци римског насеља и некрополе, као и рушевине старог манастира са црквом која је својим основним контурама сасвим уочљива на терену. Могло би се претпоставити да је у земљи њена грађевина очувана до извесне висине зидова која би, претпоставља се, могла бити довољна за евентуалну реконструкцију за коју су веома заинтересовани становници Ојковице и околних села. Археолошка истраживања би свакако показала сложenu структуру ојковачког локалитета и све хронолошки одељене периоде живота једног старог римског града и потоњег средњовековног манастира као и утврђења на суседном брегу са кулом и звонаром у њеном врху.

СПОМЕН-ОБЕЛЕЖЈЕ КНЕЗА МАКСИМА РАШКОВИЋА

Рашковићи у Староме Влаху живели су у селу Штиткову, у коме су имали и своје дворе и велике кнежевске поседе, о чему сведоче не само историјска документа, већ и многобројни топоними очувани до данас.

Они су потомци старе српске властеле, још од пре турског ropcтвa. За њих се слободно може рећи да су за време читаве турске владавине Србијом били предводници и заштитници српског народа. Ова породица се поделила у више грана па су једни отишли у Црну Гору, други у Аустрију, трећи у Шумадију, а четврти су остали на свом огњишту у Штиткову. Заједничка им је и данас (код њихових потомака) слава Св. Петка. Веома значајне личности српског народа потичу из ове породице. Најзначајнији је, свакако, Гаврило Рајић Рашковић, српски патријарх у обновљеној Пећкој патријаршији у XVII веку. Многи Рашковићи у Аустрији су постигли висока војна звања и очували су своје кнежевске титуле.

Кнез Максим Рашковић је рођен 1775. године у Штиткову. Одмах по избијању Устанка, 1804. године, кнеза Максима, са још 18 виђенијих људи сатровлашког краја, турске власти су ухапсиле да не би бунили народ и дизали устанак. Сви су успели да побегну из турског затвора. Вероватно су неке чуваре подмитили, што је у то време била уобичајена пракса. Максим ни часа више није часио у Старом Влаху, одмах је пребегаво у Србију и прикључио се

војсци коју је тада предводио Милан Обреновић.

Још пре избијања Првог устанка Максим је био познат по својој прекој нарави. Тешко је подносио све учесталије турске неправде, па се неретко с Турцима и сукобљавао. У нарочитој омрази био је с неким попурицама Белобрковићима, које је у време устанка све ликвидирао.

Не треба ни наглашавати да су Рашковићи били веома имућни. Кнез Максим је држао читаву трговину Старога Влаха, која се одвијала преко Ивањице и спуштала се у Моравицу. На том путу имао је неколико ханова, кућа и воденица. То богатство га није спречило да учествује у Устанку. Напротив, он га је највероватније и трошио у борби против Турака. Све заслуге за организовање устанка у старовлашком крају свакако припадају кнезу Максиму. Својим несребичним залагањем и храброшћу коју је показивао у свакодневним сукобима с Турцима, нарочито 1805. и 1806. године, допринео је да српска војска продре до Вишеграда, Прибоја, Нове Вароши, Сјенице, Пријепоља и Новог Пазара, да би се, према тадашњим Карађорђевићевим плановима, спојила са црногорском војском. Познато је да ти планови, нажалост, нису уродили никаквим плодом.

После Букурешког мира настало је мирно стање у Србији. Одредбе овог уговора, за које су Руси гарантовали, односиле су се и на Србију и на Турску, а по њима је било забрањено прелазити тада успостављену границу између ове две земље. У то

Црква у селу Јарушице у Шумадији где се претпоставља да је сахрањен Максим Рашковић

време је Крађорђе одредио кнеза Максима Рашковића да чува границу на Староме Влаху. Сам кнез Максим је прекршио одредбе овог уговора јер је прешао у Турску да би убио и последњег потурчењака из њему мрске породице Белобрковић.

Турци су због тога тражили интервенцију код Руса и Крађорђе је ухапсио кнеза Максима, па су га у затвору прилично мучили, а морало му се и судити. Тада му је наређено да се граници више не приближава и да се за стално настани у Рипњу.

Кнез Максим се баш није слагао с овим одлукама, па је једно време живео или у Крагујевцу или у његовој околини, највероватније код својих рођака Рашковића који су се с Рашком Рашковићем, још 1739. године, одселили и настанили у шумадијском селу Сабанти у близини Крагујевца.

Није било лако савладати слободомље овог горштака изузетне храбрости који је у бици на Таламбасу, на Златибору, успео сам да разбије два буљуга Турака. Ту борбу су посматрали и Срби из шанчева заједно с Карађорђем и запрепашћени Турци, с друге стране. Када је коњ кнеза Максима клонуо од напора Карађорђе је наредио Милошу Обреновићу да му да свога коња. Милош је морао да изврши вождово наређење, али је храбри Максим сломио и овога коња, уништио та два буљуга Турака и изазвао огромно дивљење како Срба тако и Турака. Милош му је тражио да му исплати коња који је одмах после боја угнуо. Међутим, вожд је пресудио да га не плаћа. Кажу да је Милош тада замрзео кнеза Максима ради чега је за време

Надгробне плоче у порти цркве у Јарушицима

Милошеве владе кнез Максим био у сталној немилости.

Из Панчева у коме је тада живео, чувши за Таковски устанак, Максим се прикључује устаницима и учествује у бојевима на Чачку и Пожаревцу. Каснији његов живот није било лако пратити. Због омразе с Милошем, не само због онога коња већ и зато што је био страсни Карађорђев присталица, остао је без звања војводе, као и без својих поседа у Староме Влаху, а радио је као цариник на Дунаву. Какво понижење за старовлашког кнеза!

Засигурно се зна да се срео с Вождом приликом његовог повратка у Србију. Нико не зна о чему су причали.

Куће Рашковића у Штиткову изгореле су јер су их Турци попалили заједно с црквом, задужбином патријарха Гаврила, 1815. године када су се поражени повлачили из Чачка према Новом Пазару. Пошто је Штитково – седиште Рашковића остало у границама турске империје све до балканских ратова у XX веку, разумљиво је што су потомци Рашковића који су остали да живе у Штиткову променили своје презиме. Последњи Рашковић у Штиткову с овим презименом био је Тимоотије (1790–1837), па већ његови потомци Андра и Аврам носе презиме Калаитовић.

Кнез Максим се помиње 1820. и 1824. године као становник Крагујевца где је Вук од њега записивао неке народне песме. Умро је недалеко од Крагујевца у селу Јарушицама 1832. године,

За сада нема сигурних података о месту на коме је кнез Максим сахрањен, али је то највероватније порта цркве посвећене Архангелу Гаврилу у Јарушицама. Ова црква затвара једну јаругу, што и њено име говори, како је у старим документима записано, као Јаружице. Место је потпуно скривено, па га је скоро немогуће наћи. Источна и јужна страна цркве ограђене су изванредном – код нас у литератури познатом под именом собраница – родовском трпезом. Столови стоје као да чекају изненадне уморне госте. У црквеној порти на неколико места (иза олтара, испред цркве поред звонаре, с јужне стране) налази се неколико положених розе спомен-плоча на којима се више не може прочитати ниједно слово. Једна од њих може бити и на гробу кнеза Максима. Међутим, на довратку северних врата ове цркве налази се следећи текст:

Ова врата приложи Светомир
Аму. Милутин за здравље
своје синова
Сретена. Владимира. Алек-
сандра.
И фамилије а за душу оцу
Максиму. Које сарањен
6 августа 1843

С једне стране овог текста пише: Отвори о свом трошку, а с друге: 6 августа 1893.

За кнеза Максима Рашковића, према историјским подацима, утврђено је да није имао деце и да је умро 1832. године а да је сахрањен у близини Крагујевца код цркве у селу Јарушицама. Ова врата и текст изнад њих могао је обележити неко од фамилије кнеза Рашковића која је живела у шумадијској Сабанти. Светомир, који је назначен у овом рђаво написаном тексту, поставио је ту плочу 1893. године, више од 60 година од смрти кнеза Максима. Ако се ова плоча односи на кнеза Мак-

Спомен чесма породице Рашковић у Брезови на Катифима